

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

e-ISSN 2667-6710

Kasım / November 2024, 23: 39-78

Yusufefendizâde'nin *Mi'râciyye* İsimli Eserinde Hadis Kullanımı

Muhammet Ali Asar

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Hadis Anabilim Dalı
Associate Professor, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Divinity,
Department of Hadith
Ankara, Turkey
muhammetali.asar@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3672-5885

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30 Eylül/ September 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 31 Ekim / October 2024

Yayın Tarihi / Published: 30 Kasım / November 2024

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Özel Sayı / Special Issue

Sayı / Issue: 23 **Sayfa /Page:** 39-78.

Atıf / Cite as: Asar, Muhammed Ali. “Yüsufefendizâde'nin *Mi'râciyye* İsimli Eserinde Hadis Kullanımı [The Use of Hadīth in Yūsufafandīzādah's *Mirājiyya*]”. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 23 (November 2024): 39-78.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1558591>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Use of Hadīth in Yūsufafandīzādah's *Mirājiyya*

Abstract

Since the moment of the its occurrence, the event of mi'raj has a profound impact on the hearts of Muslims and on their scholarly life. This miraculous ascension has been extensively examined in a multitude of Islamic scholarly works, including hadīth, tafsīr, siyar, history, music and literature. In this context, literary works designated as "Mirājiyya" were composed in Anatolian geography and Turkish culture with the purpose of elucidating the miraculous mi'raj. In Turkish literature, the mi'rāj first appeared in the epic of Satuk Buğra Khan. The first example of a mirājiyya was written by Hakīm Ata in the twelfth century. The first independent mirājiyya in Anatolia was written by Ahmadī at the beginning of the fifteenth century. Over the following centuries, it became a common practice for poets to include mirājiyya in their divan. In these works, the mi'raj narrative commences with a detailed, stage-by-stage account of the occurrence of Shaqqu's-Sadır. The journey typically commences at Umm Hānī's residence. The most significant elements of the mirājiyyas are Gabriel's conveyance of the Burak from heaven and its comprehensive portrayal. Subsequently, the Prophet's journey to Masjid al-Aqsa, his leading other prophets in prayer there, and his superiority over them are articulated. One of the narrations concerning the Prophet's ascent from al-Quds back to the sky is that a stone he stepped on moved after him and remained suspended in the air. This is presented as one of the miracles. Subsequently, the texts describe the Prophet's wanderings in the sky, his encounters with other prophets in the heavens, his experiences of paradise, his observations of mansions, rivers, and hell. Following these, the texts address matters such as the Prophet's conversation with Allah and the esteem he holds in the sight of Allah, the establishment of prayer as a mandatory ritual on the mi'raj, the Prophet's announcement of the event to his companions on his return, the acceptance of the believers, and the rejection of the associators. One of the most notable examples of these works is that written by Yūsufafandīzādah Ahmad Hilmī, an Ottoman scholar who lived between 1656 and 1754. He was born in Istanbul and was raised in an environment that fostered an appreciation for scholarship and intellectual pursuits. His grandfather reis-ul-qurrā Yūsuf Efendi of Amasya was a distinguished scholar of the period, and his father was sheikh-ul-qurrā Mahmad Afandī. Yūsufafandīzādah stated his studies in the sciences under the tutelage of his father and subsequently engaged in hadīth and tafsīr

studies from prominent scholars of the era, including Kara Khalīl Afandī and Sulaymān Fādil Afandī. Yūsufafandīzādah, who assumed responsibility for preserving the scientific legacy bequeathed to him by his grandfather and father, produced over fifty works on a range of Islamic sciences during the course of his one-century lifetime, while also educating numerous students. Yūsufafandīzādah assumed significant responsibilities throughout his lifetime. He serviced as not only as a mudarris on Sahīh al-Bukhārī at the palace, but also he worked as reisu-l-qurrā, and sheikh-ul-qurrā. In the field of hadīth, Yūsufafandīzādah is of great value due to his well-deserved fame, which led to him being called 'Umdat al-muhaddithīn and sheikh al-muhaddithīn '. Over the course of forty years, he produced a thirty-volume commentary on Bukhārī's Sahīh. Additionally, he left behind a commentary on Muslim's Sahīh, which remained unfinished at the time of his death. His Mirājiyya, written in Arabic and preserved in Millet Library, Ali Amīrī Afandī, nr. 222, is a substantial work comprising a considerable number of narrations pertaining to the mi'raj. It also provides insights into the utilisation of hadīths during that era and is structured with hadīths. Yūsufafandīzādah clearly implies that the work belongs to him with the statement by stating that "Abū Muhammad Abd al-Allah b. Muhammad, known as the poor Yūsufafandīzādah, who is in need of the grace of Allah being Samed". The work is written in Arabic and is in a single volume, written in Nesih script. It is 210x132-154x83 mm in size, consists of 16 leaves, and has 19 lines per page. In his work, Yūsufafandīzādah states that he was inspired to write about the event of the mi'raj after contemplating the verse of Isrā. He sought to compile the narrations on this subject, and thus he wrote this work. The work is enhanced by the inclusion of several verses pertaining to the subject matter, as well as information derived from hadīth sources, historical narrations, tafsīr, siyar, and megāzī sources. The mi'raj event is presented in comprehensive detail. Given the esteemed reputation of Yūsufafandīzādah in the field of hadīth, it is important to examine his work from the perspective of hadīth scholarship. This study examines the use of hadīth in Yūsufafandīzādah's Mirājiyya, reveals his approach to the science of hadīth, identifies the sources of the hadīth he preferred, and provides information on the authenticity of the narrations. It also seeks answers to the following specific questions "What does the use of hadīth in Mirājiyya reveal about the understanding of hadīth in the period?", "Did Yūsufafandīzādah consider the authenticity of hadīth in his narrative preferences?", "What are the clues about the

authors or sources that influence Yûsufafandîzâdah's understanding of hadîth?". Yûsufafandîzâdah typically narrates hadîth without referencing the sahabî râwî and does not exclusively utilise sahih hadîth. Instead, he employs narrative preferences that are shaped by his conceptualisation of the Mirâjiyya.

Keywords: Hadîth, Mi'raj, Yûsufafandîzâdah, Ottoman, Mirâjiyya.

Yûsufefendizâde'nin *Mi'râciyye* İsimli Eserinde Hadis Kullanımı

Öz

Mi'rac hadisesi vuku bulduğu andan günümüze Müslümanların gönül dünyasında ve ilmî hayatında derin etkiler bırakmış; hadis, tefsir, siyer, tarih, mûsiki, edebiyat eserlerinde konu detaylıca işlenmiştir. Bu bağlamda Anadolu coğrafyasında ve Türk kültüründe mi'rac hadisesini anlatmak için *Mi'râciyye* adında edebî eserler kaleme alınmıştır. Türk edebiyatında mi'rac, ilk kez Satuk Buğra Han Destanı'nda işlenmiş, mi'râciyyelerin ilk örneği on ikinci yüzyılda Hakîm Ata tarafından yazılmıştır. Anadolu'da ilk müstakil mi'râciyye on beşinci yüzyılın başında Ahmedî tarafından kaleme alınmış, sonraki dönemlerde hemen her şair divanında mi'râciyyeye yer vermiştir. Bu eserlerde mi'rac anlatısı şakk-ı sadr hadisesinin safha safha tasvir edilmesiyle başlar. Yolculuğun başlangıç noktası genelde Ümmü Hânî'nin evidir. Cebrâil'in burakı cennetten getirişi ve burakın detaylı tasviri mi'râciyyelerin en önemli özelliklerindedir. Sonrasında Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksâ'ya yolculuğu, orada diğer peygamberlere namaz kıldırması ve onlardan üstünlüğü dile getirilir. Hz. Peygamber'in Kudüs'ten tekrar semaya yükselişi esnasında bastığı taşın onun ardından hareket etmesi ve havada asılı kalması mucizelerden biri olarak nakledilir. Bunu gökyüzünde dolaşma, sema katlarında diğer peygamberlerle tanışma, cennet, köşkler, ırmaklar ve cehennem hayatı tasvirleri takip eder. Akabinde Resûlullah'ın Allah ile mülâkatı ve rabbi katındaki değeri, namazın mi'racda farz kılınması, Hz. Peygamber'in dönüşte hadiseyi ashabına müjdelemesi, müminlerin kabulü ve müşriklerin inkârı gibi hususlar işlenir. Söz konusu eserlerin en güzel örneklerinden birini 1656-1754 yılları arasında yaşayan Osmanlı âlimlerinden Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi telif etmiştir. O, İstanbul'da doğmuş ilmiye sınıfına mensup bir aile ortamında yetişmiştir. Dedesi devrin önde gelen âlimlerinden Amasyalı reîsülkurrâ Yûsuf Efendi, babası ise şeyhülkurrâ Mehmet Efendi'dir. Yûsufefendizâde ilim öğrenmeye babasının yanında başlamış daha sonra Kara Halil Efendi ve Süleyman Fâzıl Efendi gibi

dönemin önde gelen hocalarından hadis ve tefsir dersleri almıştır. Dedesi ve babasından devraldığı ilmi mirasa sahip çıkan Yûsufefendizâde, bir asırlık ömründe İslami ilimlerin farklı dallarına dair elliden fazla eser telif etmiş, pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Yûsufefendizâde yaşamı boyunca önemli vazifeleri üstlenmiş; sarayda *Sahîh-i Buhârî* müderrisliği, reîsülkurrâlık, şeyhülkurrâlık gibi görevleri deruhte etmiştir. Hadis ilmi açısından Yûsufefendizâde'nin değeri onun "Umdetü'l-muhaddisin ve şeyhü'l-muhaddisin" unvanlarıyla anılarak hadis alanında haklı bir şöhrete kavuşmasıdır. O, kırk yıl emek vererek Buhârî'nin *Sahîh*'ine otuz ciltlik bir şerh yazmış, Müslim'in *Sahîh*'ine yazdığı şerh ise vefatı üzerine yarım kalmıştır. Onun Arapça olarak yazdığı ve Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Efendi, nr. 222'de yazma halinde yer alan *Mi'râciyye* adlı eseri, mi'rac konusunda çok sayıda rivayeti barındıran, dönemin hadis kullanımına dair fikir veren ve hadislerle kurgulanan bir eserdir. Yûsufefendizâde, "Samed olan Rabbinin inayetine muhtaç fakir Yûsufefendizâde olarak bilinen Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed der ki" şeklindeki ifadeleri ile eserin kendisine ait olduğunu açıkça beyan etmektedir. Eserin dili Arapçadır. Nesih yazı biçimiyle yazılan eser tek cilt halinde, 210x132-154x83 mm. boyutlarında, 16 yapraktan müteşekkildir ve sayfalarda 19 satır bulunmaktadır. Yûsufefendizâde, bir gün isrâ âyetini teemmül ederken mi'rac hadisesi ile alakalı bir eser yazma fikri ve bu konudaki rivayetleri derleme arzusunun gönlüne doğduğunu, bunun üzerine bu eseri telif ettiğini belirtmektedir. Eser konuyla alakalı birkaç ayet, hadis kaynaklarında mi'rac hadisesiyle ilgili tahrîc edilen haberler, tarih, tefsir, siyer ve megâzî kaynaklarındaki rivayetlerle zenginleştirilerek oluşturulmuş, eserde mi'rac hadisesi detaylıca ortaya konulmuştur. Yûsufefendizâde'nin hadis ilmindeki şöhreti de dikkate alındığında eserin hadis ilmi açısından çalışılması önem arz etmektedir. Bu makalede Yûsufefendizâde'nin *Mi'râciyye* adlı eserindeki hadis kullanımı incelenmekte, hadis ilmine dair yaklaşımı ortaya konulmakta, tercih ettiği hadislerin kaynakları tespit edilerek rivayetlerin sıhhatine dair bilgi verilmektedir. Bununla birlikte şu somut sorulara da cevap aranmaktadır: "*Mi'râciyye*'deki hadis kullanımı dönemin hadis anlayışı hakkında hangi fikirleri vermektedir?", "Yûsufefendizâde rivayet tercihlerinde hadislerin sıhhat durumunu dikkate almış mıdır?", "Yûsufefendizâde'nin hadis anlayışına etki eden müellif ya da kaynaklara dair ipuçları nelerdir." Yûsufefendizâde genellikle hadisleri sahâbî ravisini zikretmeden senedsiz olarak nakletmekte,

sadece sahih hadisleri kullanma gibi bir yaklaşımı görülmemekte daha çok mi'raca dair zihnindeki kurguya göre rivayet tercihlerinde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mi'rac, Yûsufendizâde, Osmanlı, Mi'râciyye.

Giriş

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) göğe yükselmesini ifade eden mi'rac terimi; onun Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gidişi oradan da yükseklerle çıkışı şeklinde tanımlandığından konu kaynaklarda "isrâ ve mi'rac" şeklinde yer alır. Mi'rac denildiğinde Türkçe'de her iki kavram da anlaşılır. İslami eserlerdeki anlatılara göre genellikle mi'rac iki aşamada meydana gelmiştir. Birinci safha kelime manası ile de uyumlu olarak¹ Hz. Peygamber'in bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yolculuğudur ki bu yolculuk isrâ olarak adlandırılır. İkinci safha ise; Mescid-i Aksâ'dan göklere yükselmesidir ki bu yükseliş de mi'rac olarak isimlendirilir. İsrâ yatay bir yolculuk iken, miraç dikey bir yolculuktur.² Aslında miraç kelime olarak yükselmekten ziyade merdiven gibi yukarı çıkmaya yardımcı olan vasitanın adıdır.³ İsrâ hadisesi sözlük ve terim anlamlarına uygun olarak Kur'an'da zikredilirken⁴ detayları rivayetlerde ortaya konmuş⁵, mi'rac ise te'vile muhtaç ayetler⁶ ve çok sayıda hadisle anlatılmıştır.⁷ İsrâ hadisesinin detayları ve mi'racın zikredildiği

¹ Ebü'l-Kâsım Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kurân*, thk. Saffân Adnân ed-Dâvûdî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412/1991), 408.

² Salih Sabri Yavuz, "Mi'râc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 30/132.

³ Ebü'l-Fazl Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), 2/322.

⁴ Bk. el-İsrâ 17/1.

⁵ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. Muhammed Zühry b. Nâsır (Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001), "Menâkıbü'l-Ensâr", 42.

⁶ Bk. en-Necm 53/8, 9, 14.

⁷ Buhârî, "Salât", 1; Ebü'l-Hasan İbnü'l-Haccâc el-Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts), "Îmân", 263; Ebü Abdullah Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnaût, Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 35/70 (No. 8716). Miraçla ilgili rivayetlerin topluca ele alındığı bir çalışma

rivayetlerden kaynaklı çok sayıda ihtilaf zuhur etmiş ve günümüze değin süren tartışmalar vuku bulmuştur. Buna göre mi'racın tarihi, mi'rac hadisesinin Hz. Peygamber'in hayatında kaç kez vaki olduğu, bedenen mi, ruhen mi yoksa sadık rüya şeklinde mi gerçekleştiği, Hz. Peygamber'in Yüce Allah'ı görüp görmediği gibi konular bu kapsamdadır.⁸ Rivayetlerdeki bu ihtilaflara ve temel tartışma konularına rağmen isrâ ve mi'rac hadisesi ile ilgili rivayetlerin mütevâtir olduğu iddia edilmiştir. Söz konusu rivayetlerin tüm hadis kaynaklarında yer alması, yirmiden fazla sahâbîden nakledilmesi ve İslam dünyasının her bölgesine yayılması bu iddianın temel dayasını teşkil etmektedir.⁹

Mi'rac hadisesinin tezahürleri İslam kültür ve medeniyetine sirayet etmiş; hat, minyatür, mûsiki olarak sanat eserlerine yansımıştır. Türklerde ise mi'rac konusunun tüm detaylarıyla anlatıldığı daha çok şiir formatında kaleme alınan mi'râciyyeler meşhur olmuştur. Türklerde mi'râciyyelerin ilk örneklerine on ikinci yüzyılda rastlanmaktadır. Anadolu'daki müstakil ilk mi'râciyye ise on beşinci yüzyılın başlarında Ahmedî (öl. 815/1412) tarafından kaleme alınmıştır. 17-18. yüzyıllarda Osmanlı döneminde mi'râciyyelerin en güzel örnekleri görülmektedir.¹⁰

Söz konusu dönemde mi'râciyyelerin seçkin örneklerinden biri de hadis alanında yaptığı çalışmalar, telif ettiği eserler ve verdiği derslerle temayüz eden ve hadisçi kimliğiyle de şöhret bulan Yūsufefendizâde Abdullah Hilmi (öl. 1167/1754) tarafından telif edilmiştir.¹¹ Onun *Mi'râciyye* adlı eseri Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Efendi, nr. 222'de yazma halinde bulunmaktadır. Bugüne kadar eser hakkında akademik bir

için bk. Şinasi Gündüz vd., *Dinlerde Yükseliş Motifleri ve İslam'da Miraç* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2016), 87-133.

⁸ Hüseyin Algül, "Mirac", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, ed. İbrahim Kafi Dönmez (İstanbul: İFAV Yayınları, 1997), 3/241.

⁹ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kurân ve'l-mübeyyin limâ teẓammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furkân* (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 10/205.

¹⁰ Mustafa İsmet Uzun, "Mi'râciyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 30/135-140.

¹¹ El-Havedh Dehmane, *Yūsuf Efendizâde Abdullah Hilmi Efendini'nin (ö. 1167/1754) "Necâhu'l-Kârî li Sahîhi'l-Buhârî" Adlı Eserinin Tahkiki (İlk Yüz Varak)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 25.

çalışmanın varlığı tespit edilememiştir. Bununla birlikte Yûsufefendizâde'nin hadis şerhçiliği ile ilgili yaptığı doktora tez çalışmasında Ahmet Tobay eser hakkında kısa bilgiler vermiştir.¹² *Mi'râciyye'*de, mi'rac hadisesi ilgili ayetlere kısa atıflar yapılarak ve çok sayıda hadis kullanılarak rivayet örgüsü içinde detaylıca anlatılmaktadır. Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerine yaptığı şerhlerle hadis ilmindeki vukûfiyetini ispat eden Yûsufefendizâde'nin bu eserdeki hadis kullanımı müellifin hadisçiliğini ortaya koymaya yardımcı olacaktır.

Bu çalışmada Yûsufefendizâde'nin *Mi'râciyye* adlı eserindeki hadis kullanımı incelenmekte, tercih ettiği hadislerin kaynakları tespit edilerek rivayetlerin sıhhatine dair bilgi verilmektedir. Anadolu'da doğup büyüyen, ilmi gelişimini ikmâl eden özellikle hadis alanında verdiği eserlerle hadis tarihine ciddi katkı sunan bir şahsiyet olarak Yûsufefendizâde ile ilgili hadis sahasında yapılan akademik çalışmalar oldukça yetersizdir. Buhârî'nin *Sahîh*'ine yazdığı otuz ciltlik şerhin hâlâ kütüphanelerde el yazması olarak bulunması dahi bunun göstergesidir. Bununla birlikte son yıllarda hadis ilmindeki yerine ışık tutan çalışmalar da yapılmaktadır.¹³ Bu makale onun hadisçiliğini ortaya koyma adına mütevazı bir çabanın ürünüdür. Günümüzde el yazması olarak kütüphanelerde bulunan *Mi'râciyye* adlı eseri ve bu eser özelinde hadis kullanımına dair herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması da makalenin önemini göstermektedir.

¹² Ahmet Tobay, *Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmî ve Hadîs Şerhçiliğindeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991), 59-60.

¹³ Yûsufefendizâde'nin hadisçiliği ile ilgili çalışmalar hakkında bk. Tobay, *Yusuf Efendizâde*; Yusuf Oktan, "Yûsuf Efendizâde (1080-1167-H./1670-1735 M.) Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmine Katkısı", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Amasya: Amasya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2017); Dehmane, *Yusuf Efendizâde*; Muhammet Koç, *Yûsuf Efendizâde'nin 'Înâyetü'l-Meliki'l-Mun'im li Şerhi Sahîh-i Müslim' Adlı Eserinin Sahîh-i Müslim Mukaddimesi Bölümünün Tahkiki ve Değerlendirilmesi* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

1. Yûsufefendizâde'nin Hayatı ve İlmi Kişiliği

Tam adı Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf Abdülmennân Hilmi'dir. Hanefî, İstanbûlî, Rûmî ve Amâsî nisbeleriyle de anılır.¹⁴ Daha çok Abdullah Hilmi, Yûsufzâde ve Yûsuf Efendi olarak tanınır.¹⁵ Ziriklî (öl. 1976) 1674 yılında Amasya'da doğduğunu belirtse de¹⁶ 1656 yılında İstanbul'da doğmuş olduğuna dair bilgiler daha isabetli görülmektedir. Dedesi devrin önde gelen âlimlerinden Amasyalı reîsülkurrâ Yûsuf Efendi olup ona nispetle Yûsufefendizâde adıyla şöhret bulmuştur. Babası Mehmet Efendi de dedesi gibi tanınan bilinen bir âlimdir. Özellikle kıraat alanında temayüz etmiş ve şeyhülkurrâlık vazifesini deruhte etmiştir.¹⁷

Yûsufefendizâde ilim öğrenmeye babasının yanında başlamış daha sonra Kara Halil Efendi (öl. 1123/1711) ve Süleyman Fâzıl Efendi (öl. 1134/1722) gibi dönemin önde gelen hocalarından hadis ve tefsir dersleri almıştır. Dedesi ve babasından devraldığı ilmi mirasa sahip çıkan Yûsufefendizâde, bir asırlık ömründe hadis, tefsir, kıraat gibi İslami ilimlerin farklı dallarına dair çok sayıda eser telif etmeyi başarmıştır. Yûsufefendizâde yaşamı boyunca önemli vazifeleri de deruhte etmiştir. Sarayda *Sahîh-i Buhârî* müderrisliği, reîsülkurrâlık, şeyhülkurrâlık gibi görevler bunlardandır. Dönemin Osmanlı padişahları ona çok değer vermiş, ikramda bulunmuş ve onu taltif etmiştir. Yûsufefendizâde 1167/1754 yılında 101 yaşında İstanbul'da vefat etmiş, Topkapı yakınlarında babasının kabrinin yanına defnedilmiştir.¹⁸

Yûsufefendizâde eser telifine özel önem vermiş hadis, tefsir, kırâat, kelim, mantık, siyer ve muhtelif dallarda elliden fazla eser yazmıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde yazdığı şiirleri de mevcuttur.¹⁹ Hadis ilmi açısından Yûsufefendizâde'nin değeri onun

¹⁴ Muhammed Halil b. Alî el-Huseynî, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-ğarni's-sânîye aşer* (Riyad: Dâru İbn Hazm, 1408/1988), 3/87; Hayruddîn b. Mahmûd ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beirut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 2002), 4/129.

¹⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/129.

¹⁶ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/129.

¹⁷ Halit Özkan, "Yûsufefendizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44/41.

¹⁸ Huseynî, *Silkü'd-dürer*, 3/88; Özkan, "Yûsufefendizâde", 44/41-42.

¹⁹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/130; Oktan, "Yûsuf Efendizâde", 129.

“Umdetü'l-muhaddisin ve şeyhü'l-muhaddisin” unvanlarıyla anılarak hadis alanında haklı bir şöhrete kavuşmasıdır. O, kırk yıl emek vererek Buhârî'nin *Sahîh*'ine otuz ciltlik bir şerh yazmış,²⁰ Müslim'in *Sahîh*'ine yazdığı şerh ise vefatı üzerine yarım kalmıştır.²¹

Yûsufefendizâde'nin yaşadığı yıllar hadis tarihinin nakil dönemine tekabül etmektedir. Milâdî 12. asırdan 19. asra kadar olan süreçte hadislerin isnadıyla rivayet edilmesi son bulmuş, rivayet döneminde telif edilen kaynakların nakli başlamıştır. Dolayısıyla isnad hadisle değil hadis kitaplarıyla ilgili hale gelmiştir. *Kütüb-i sittenin* otorite kazanmasıyla birlikte; zevâid, etrâf, şerh gibi edebi türlerin telifinde daha çok bu kaynaklar esas alınmıştır. Dolayısıyla bu dönemdeki telifler özgün olmaktan ziyade rivayet dönemi eserleri üzerine yapılan çalışmalardan oluşmaktadır.²² Yûsufefendizâde'nin Buhârî ve Müslim'in eserlerine yazdığı hacimli şerhler de bu çerçevede düşünülebilir.

2. Mi'râciyye'nin Mahiyeti ve Özellikleri

Eser, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî koleksiyonu, 222 numarada kayıtlıdır. Müellif Allah'a hamd, Resûlüne selam ettikten sonra onu mi'racda kendisine lütfedilen ayrıcalıklar üzerinden övmekte akabinde de eserin yazarını belirtmektedir. Buna göre eserin müellifi Yûsufefendizâde'dir ve bunda şüphe yoktur. Zira Yûsufefendizâde, “Samed olan Rabbinin inayetine muhtaç fakir Yûsufefendizâde olarak bilinen Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed der ki” şeklindeki ifadeleri ile eserin müellifi olduğunu açıkça beyan etmektedir.²³ Eserin dili Arapçadır. Nesih yazı biçimiyle yazılan eser tek cilt halinde, 210x132-

²⁰ Tobay, *Yusuf Efendizâde*, 23, 86.

²¹ Özkan, “Yûsufefendizâde”, 44/42.

²² Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018), 167-169.

²³ Ebû Muhammed Abdullah Hilmi Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Arabî, 222), 2a. Tarihi bir kıymeti bulunan yazma eserlerin müelliflerine aidiyetini araştırmak ve ispatlamak ehemmiyet arz etmektedir. Zira nadir de olsa bazı yazmaların müelliflerine nisbetinde hata olabilmektedir. Yanlışlıkla İbn Hacer el-Heytemî'ye nisbet edilen bir yazma için bk. İbrahim Hanek, “İbn Hacer el-Heytemî'ye (Ö. 974/1567) Nispet Edilen 'en-Nî'metü'l-Kübrâ' İle Onun Özgün 'en-Nî'metü'l-Kübrâ'sı Üzerine”, *İslami İlimler Dergisi* 16/1 (24 Mart 2021), 165-166.

154x83 mm. boyutlarında, 16 yapraktan müteşekkildir ve sayfalarda 19 satır bulunmaktadır.

Yûsufefendîzâde, hamdele, salveleden ve eserin müellifi olarak kendisinden bahsettikten sonra bu işi kolaylaştırması için Allah'a dua etmekte ve akabinde eseri telif gerekçesi ile eserde takip ettiği yöntemi belirtmektedir. Buna göre o, bir gün isrâ âyetini teemmül ederken mi'rac hadisesi ile alakalı bir eser yazma fikri ve bu konudaki rivayetleri derleme arzusunun gönlüne doğduğunu, bunun üzerine bu eseri telif ettiğini belirtmektedir.²⁴ Esere önce bu konuda nâzil olan İsrâ ayetiyle başlamış bu ayetle ilintili olan hadisleri ve haberleri de cem etmiştir. Müellifin burada haber ve eser kavramlarını birlikte kullanması bilinçli bir tercih olmalıdır.²⁵ Zira bu iki kavram aynı anlamda kabul edildiği gibi biri Hz. Peygamber'den menkûl söz fiil ve takrireler için diğeri de sahabe veya tâbiûndan nakledilen söz ve filler için kullanılabilir.²⁶ Ancak Yûsufefendîzâde'nin bu kavramlardan hangisiyle neyi kastettiğine dair bir bulgu yoktur.

Yûsufefendîzâde eserini tamamladıktan sonra sadrazam Ali Paşa'ya ithaf etmiştir. Bunu ifade ederken sadrazam Ali Paşa ile Hz. Ali arasında ilişki kurarak sadrazamı taltif etme çabası dikkat çekmektedir.²⁷ Müellifin yaşadığı ve bir sadrazama eser ithaf edebileceği seneler göz önünde bulundurulduğunda; Ali Paşa adında altı sadrazamın görev yaptığı görülmektedir. Bu bağlamda Mi'râciyye'nin kendisine ithaf edildiği Ali Paşa'nın kimliği bilinmemektedir.

Eserin konusu kısa ve öz ifade edilecek olursa mi'rac mucizesidir. Eser konuyla alakalı birkaç ayet, hadis kaynaklarında mi'rac hadisesiyle ilgili tahrîc edilen haberler, tarih, tefsir, siyer ve megâzî kaynaklarındaki rivayetlerle zenginleştirilerek oluşturulmuş, mi'rac hadisesi detaylıca ortaya konulmuştur. Hatta mi'rac hadisesinde yer alan burak gibi her bir karakterin fiziki özellikleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Yûsufefendîzâde konuya mi'rac yolculuğunun Mescid-i Harâm'dan başladığını belirterek giriş yapıyor ki bu bir tercihtir. Farklı kaynaklarda

²⁴ Yûsufefendîzâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 2a.

²⁵ Yûsufefendîzâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 2b.

²⁶ Mahmûd Tahrîrî, *Teyşîru mustalahî'l-ḥadîs* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1996), 16-17.

²⁷ Yûsufefendîzâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 2b.

başka mekânlardan da yolculuğun başladığı ifade edilmektedir.²⁸ Hatimden yolculuğun başladığını belirten rivayetleri²⁹ de hatimin Mescid-i Harâm'ın bir cüzü olduğunu açıklayarak telif etmektedir.³⁰ Akabinde mi'rac öncesi gerçekleşmiş olan şakk-ı sadr hadisesine Hz. Peygamber çocukken Cebrâil tarafından göğsünün yarılmasına telmihte bulunarak³¹ detaylıca temas etmekte ve safha safha mi'racın tasvirini yapmaktadır.

Eserde Hz. Peygamber'i götürmek için Cebrâil'in çatıdan gelişi ve çatıdan gelme nedenleri zikredilmekte, Mescid-i Aksâ, aksâ olmasının hikmeti, neden mübarek kılındığına dair yorumlar ve Hz. Peygamber'e burada gösterilen ayetler anlatılmaktadır.³² Akabinde mi'racın yılı, vakti, günü ve gece olmasının hikmetleri üzerinde durulmaktadır.³³ İsrâ ve mi'racın ruhla mı bedenle mi yoksa her ikisi ile mi vaki olduğu da işlenen konulardandır. Daha sonra detaylı olarak burak anlatılmakta onun ismi, fiziki özellikleri, kabiliyetleri ve Hz. Peygamber'in buraka binerken yaşadıkları belirtilmektedir.³⁴ Sonra Cebrâil ile Hz. Peygamber'in birlikte buraka binerek Mescid-i Aksâ'ya gelişleri ve Hz. Peygamber'in orada diğer peygamberlere namaz kıldırması anlatılmaktadır. Elbette bu namazın rekâtları ve hangi namaz olabileceği de üzerinde durulan konulardandır.³⁵ Muallak taşı ve oradan göğe yükselmeleri sonrasında

²⁸ Bu mekânlardan biri Ebû Tâlib'in mahallesidir. İlgili rivayet için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Abbâs el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke fi kadîmi'd-dehr ve hadîs ih*, thk. Abdülmelik Abdullah (Beyrut: Dâru Hadr, 1414/1993), 3/398; Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu şahîhi Buḥârî*, thk. M. Fuad Abdülbâkî (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1379), 7/204.

²⁹ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü ibn Teymiyye, 1415), 19/275.

³⁰ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 2a.

³¹ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-muşannefi'l-eḥâdisi ve'l-âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989), 7/330; Müslim, "Îmân", 261.

³² Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 3a-b.

³³ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 4a.

³⁴ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 5a.

³⁵ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 6b.

semanın katlarında peygamberlerle olan selamlaşma ve konuşmaları da eserde teferruatıyla işlenen konulardandır.³⁶

Müellif, *Mi'râciyye'* de sidre-i münteha ve ondan sonra cereyan eden hadiselerle genişçe yer ayırmakta sidre-i müntehayı tavsif ederek orada Hz. Peygamber'e sunulan ikramları zikretmekte, Cebrâîl'in oradan öteye geçmemesi ve bunun nedenlerini anlatmaktadır.³⁷ Buraktan sonra refrefe dair bilgiler, yetmiş bin perdeyi Hz. Peygamber'in aşması, Cenab-ı Hakk'ın huzuruna varma, tahiyât ile selamlaşma ve müminlere verilen müjdeler zikredilmektedir. Yüce Allah ile Hz. Peygamber'in diyalogu, Hz. Peygamber'in Allah'ı görmesi, görmenin mahiyeti ile ilgili tartışmalar ve rü'yeti inkâr edenler, bu konuda farklı düşünenlerin delilleri gibi konular da eserde dile getirilmiştir.³⁸ Beş vakit namazın farz kılınışının hikâyesi, mi'racdan dönerken karşılaşılan olaylar, Hz. Peygamber'in yaşadıklarını müşriklere haber vermesi, onların Hz. Ebubekir'e gitmeleri, Hz. Peygamber'den Mescid-i Aksâ'yı anlatmasını istemeleri, Hz. Peygamber'in onlara yolda gördüğü bir kervana dair bilgiler vermesi bütün bilgilerin doğru çıkmasına rağmen müşriklerin inkârı da eserde işlenen konulardandır.

Yûsufefendîzâde eserini isrâ ve mi'rac hakkındaki kelâmî mülahazalarını paylaşarak tamamlamaktadır. Ona göre İsrâyı inkâr küfürdür. Zira bu konu Kur'an'da açıkça beyan edilmektedir ve hakkında ayet vardır. Mi'racı inkâr ise bid'at ve fısktır. Çünkü bu konuda ulemanın kabulüne mazhar olmuş meşhur hadisler bulunmaktadır. Kur'an'da da mi'rac hadisesine yönelik imalar söz konusudur. Mi'rac hadisesi bağlamında rivayetlerde zikredilen yetmiş bin perde, her bir perdenin beş bin yıl yürüme mesafesinde olması, refref ve burak gibi sembollerin inkarı ise küfrü de fıskı da gerektirmez. Çünkü bunlar meşhur olmayan haberlerle sabittir. Bunları tasdik etmekte de bir beis yoktur. Yüce Allah'ın güç ve kudretine nispetle bunlar asla olmayacak şeyler de değildir.³⁹

Müellif, *Mi'râciyye'* de kırka yakın hadis nakletmiştir. Burada *müttefekun aleyh* sahih hadislerin yanı sıra zayıf hatta kaynağı tespit

³⁶ Yûsufefendîzâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 7a-b.

³⁷ Yûsufefendîzâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 8a-b.

³⁸ Yûsufefendîzâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 11a-b.

³⁹ Yûsufefendîzâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 16a.

edilemeyen rivayetler de kullanmıştır. Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri başta olmak üzere konulu hadis kaynaklarından istifade ettiği gibi; Ahmed b. Hanbel, Bezzâr ve Ebû Ya'lâ'nın *Müsned'i*, Taberânî'nin ve Ebû Ya'lâ'nın *Mu'cem*'inden de rivayetler nakletmiştir. Hadis kitaplarının yanında siyer kitaplarından çokça alıntılar yapmıştır. Özellikle uzun alıntılar yaptığı eser Diyârbekrî'nin (öl. (990/1582) *Târîh*'idir.⁴⁰ Müellif şerhlerden de faydalanmıştır.⁴¹ Tefsir kaynaklarından rivayetler de nakletmiştir. En çok atıf yaptığı tefsir Zemahşerî'nin (öl. 538/1144) *Keşşâf*'idir.⁴²

Yûsufefendizâde, eserinde genellikle hadislerin senedini tamamen hazf ederek kullanmış, sahâbi ravileri bile belirtilmemiştir. Nadir de olsa sahâbi ravinin ismini zikrettiği, hadisın yer aldığı kaynağı belirttiği ya da eserin müellifini "ravâ Ahmed" şeklinde ifade ettiği vakidir.⁴³ O kullandığı rivayetlerin kahir ekseriyetinde senedi tamamen hazf ettiği için eserdeki hadislerin sened tenkidini yapma imkânı yoktur.

Rivayetleri genellikle "fî rivayetin", "ve fî rivayeti Mâlik b. Ebî Sa'sa", "ruviye", "kîle", "ve fî rivayetin", "kemâ verede fî rivayetin", "ve

⁴⁰ Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefîs* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.). Bir mukaddime, üç bölüm ve bir hâtmeden oluşan ve esas itibarıyla bir siyer kitabı olan *Târîhu'l-hamîs*'teki mirâc konusu ile Yûsufefendizâde'nin *Mi'râciyye* adlı eseri karşılaştırıldığında büyük oranda benzerlik görülmektedir. Konuların sıralanışı, ifadelerin birebir aynı olması, kullanılan hadisler bunların şerhleri, isrâ ve mi'rac hadisesinin olay örgüsü ile tartışmalı mevzuların ele alındığı kısımlar hemen hemen aynıdır. Yûsufefendizâde, Diyârbekrî'den ve bahsi geçen eserinden hiç bahsetmese de bu derece benzerlik *Mi'râciyye*'yi telif ederken büyük oranda ondan istifade ettiğinin göstergesidir. Yûsufefendizâde'nin faydalandığı diğer tarih kitabı da Halebî'ye aittir. İlgili eser için bk. Ebû'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-uyûn fi sîreti'l-emîni'l-memûn)* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2006).

⁴¹ Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et Tîbî, *el-Kâşif an hakâiki's-sünen (Şerhu/Hâşiyetü Mişkâti'l-Meşâbîh)* (Mekke: Mektebetü Mustafa el-Bâz, ts.); İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*.

⁴² Ebû Muhammed Cemâlüddîn ez-Zeylaî, *Tahrîcü'l-ehâdîs ve'l-âsâr*, thk. Abdullah b. Abdurrahman es-Sa'd (Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414/1993), 2/255.

⁴³ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîri Arabî, 222), 2b.

kad verede fî hadîsin", "ve fî hadîsin", "yürvâ", "kâle Resûlullah (s.a.v.)" gibi ifadelerle serdetmektedir.

Yûsufefendîzâde'nin rivayetleri naklederken sıklıkla taktî' yaptığı görülmektedir. Hadis usulünde taktî'; birkaç konuyu muhtevi bir hadisi konularına göre parçalarına ayırıp her birini kitabın ilgili yerine koyma veya ilgili başlıkta kullanma şeklinde tarif edilir. İbnü's-Salâh (öl. 643/1245) taktî' uygulamasına cevaz vermekle birlikte bu uygulamasının hadis tahrîcinde çok hoş bir durum olmadığını da belirtir.⁴⁴

Müellif eserinde sahih hadis kavramını kullanmış, mi'rac hadisesinin bedenen olduğunu delillendirmek için bu konudaki sahih hadisler atıfta bulunmuş, sahih hadislerde açıkça bildirilen bir konuda te'vile ihtiyaç bulunmadığını ifade etmiştir.⁴⁵ Yûsufefendîzâde eserinde meşhur hadis kavramını da kullanmıştır.⁴⁶ Onun meşhur kavramıyla halk arasında şöhret bulmuş hadisi değil; mütevâtir hadis derecesine ulaşmayan üç veya daha fazla ravi tarafından nakledilen hadisi kastettiği anlaşılır.⁴⁷ Zira o, Hz. Peygamber'in mi'racını inkâr eden kişinin bid'atçı ve fâsik olduğunu iddia eder. Bu iddiasını mi'racın kabul görmüş meşhur hadislerle sabit olduğuna dayandırır. Kabul görmüş meşhur hadis kullanımını İbn Hacer'den aldığı kuvvetle muhtemeldir. O delillerle güçlendirilen âhâd haber çeşitlerini zikrederken Buhârî ve Müslim'in kitaplarının âlimler arasında kabul görmesinden dolayı onların ikisinin birden naklettiği hadislerin ilim ifade etmesi yönünden mütevâtir seviyesine ulaşmayan hadislerden daha kuvvetli olduğunu ifade eder.⁴⁸ Ayrıca ona göre meşhur haberin ayrı yarı isnadı varsa, ravi zayıflığı ve illeti de bulunmuyorsa nazari ilim ifade ettiği aşikârdır.⁴⁹ İbn Hacer'in (öl. 852/1449) naklettiği bu bilgiler ışığında mi'rac hadislerinin Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde birçok tarikle bulunması, bunun yanında çok

⁴⁴ Osman b. Abdurrahman İbn Salâh, *Ma'rîfetü envâ'i 'ulûmi'l-hadîs*, thk. Nureddin Itr (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1406/1986), 217.

⁴⁵ Yûsufefendîzâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 5a.

⁴⁶ Yûsufefendîzâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 15b.

⁴⁷ Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi nuḥbeti'l-fiker*, thk. Nureddin Itr (Dimeşk: Matbaatü's-Sabâh, 2000), 54.

⁴⁸ İbn Hacer, *Nüzhe*, 52.

⁴⁹ İbn Hacer, *Nüzhe*, 54.

sayıda güvenilir hadis kaynağında da yer alması bu olayı inkâr eden kişi hakkında Yûsufefendizâde'nin mezkûr yargıda bulunmasının gerekçesi olabilir.

Yûsufefendizâde hadis yorumculuğundaki maharetlerini *Mi'râciyye*'de de gösterir. Örneğin "Mescid-i Aksâ (Hz. Peygamber'in gözünün önüne) getirildi."⁵⁰ Rivayetini naklettikten sonra bir benzeri diyerek rivayeti yorumlamaktadır. Ayrıca getirme ameliyesinin Belkıs'ın sarayının taşınması gibi mescidin aynıyla taşınmasıyla ya da Hz. Peygamber'le mescid arasındaki perdelerin kaldırılmasıyla ya da Cebrâil'in kanadında onu yansıtmalarıyla olabileceğini zikreder. Yûsufefendizâde hadisleri şerh ederken büyük ölçüde Nevevî, Irâkî, İbn Hacer, Aynî ve Tîbî'nin şerhlerinden yararlanmıştır.

Yûsufefendizâde ihtilaflı gibi görünen hadislerin arasını rivayetleri yorumlayarak telif eder. Örneğin bir rivayette "Rabbini ölmeden önce asla göremezsiniz" buyrulur, başka bir rivayette de Hz. Peygamber onu bir nur olarak gördüğünü söyler. Müellif bu iki rivayeti gözle ve kalple görme açılımıyla telif eder.⁵¹

Rivayetler arasında manaya göre tercihler yapar. Örneğin Hz. Aişe'den nakledilen "Kim Muhammed Rabbini gözüyle gördü derse de Allah'a büyük bir iftira atmış olur." rivayetiyle Hz. Peygamber'den nakledilen "Rabbimi gördüm" rivayetini ele alır ve Resûlullah'ın sözü Hz. Aişe'nin sözünden daha büyüktür diyerek tercihi ortaya koyar.⁵²

3. *Mi'râciyye*'deki Rivayetlerin Kaynakları ve Sıhhati

1. Hadis

"وروى عن النبي صلى الله عليه وسلم بينا أنا في المسجد الحرام في الحجر عند البيت بين النائم واليقظان إذ أتاني جبريل عليه السلام بالبراق"

Hz. Peygamber'den nakledildiğine göre o şöyle buyurmuştur: "Ben Mescid-i Harâm'da Beytullah'ın yanında Hicr'de uyku ile uyanıklık arasında iken Cebrâil burakla geldi."⁵³

⁵⁰ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 13b.

⁵¹ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 11b.

⁵² Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 11b.

⁵³ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 2a.

Yûsufefendizâde bu rivayeti isrâ suresinin ilk ayetinde geçen Mescid-i Harâm'ın tefsiri sadedinde kullanmıştır. Rivayet tıpkı/bire bir aynı metinle temel hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Rivayet bu şekliyle aynen Zemahşerî'nin tefsirinde bulunmaktadır.⁵⁴ Ancak benzer metinler uzun bir rivayetin bir bölümü olarak *Sahîhayn* başta olmak üzere çok sayıda hadis kaynağında yer almaktadır.⁵⁵ Dolayısıyla bu rivayetin bunların muhtasarı olduğu söylenebilir. Ancak hiçbir hadis kaynağında tıpkı metni bulunamayan ve senedi de olmayan rivayetin sıhhati hakkında bir değerlendirme yapılamamıştır.

2. Hadis

"وفي رواية مالك بن صعصعة، بئنا أنا في الحطيم - وَرُبَّمَا قَالَ: فِي الْحِجْرِ"

Mâlik b. Sa'sa rivayetinde Hz. Peygamber "Ben hatimde iken genellikle de hicrde iken" buyurmuştur.⁵⁶

Yukarıda zikri geçen *Sahîhayn* rivayetinde Hz. Peygamber "Ben beytin yanında iken" buyurmuştur. Bu rivayette ise hatimde genellikle de hicrde iken buyurmuştur. Malik b. Sa'sa rivayetini Yûsufefendizâde'nin naklettiği şekliyle aynen Buhârî, Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Taberânî tahrîc etmiştir.⁵⁷ Bu ifade sahihtir.

Yûsufefendizâde isrâ suresinde zikredilen Mescid-i Harâm'dan isrâ yolculuğunun başladığını anlatırken Mescid-i Harâm'ı aynıyla fiziki mekân olarak kabul eder. Buna delalet eden fiziki mekânların yer aldığı çeşitli rivayetlere eserinde peş peşe yer verir. Bunun için mi'rac hadisesi bağlamında beyt, hatim ve hicr gibi mekânların geçtiği hadisleri serdedir. Böylece isrânın başlangıç yerinin aynıyla Mescid-i Haram olduğunu ispat etmeye çalışır.

3. Hadis

"إِذْ أَتَانِي آتٍ فَقَدْ قَالَ الرَّاوى سَمِعْتُ النَّبى يَقولُ فَشَقَّ مَا بَيْنَ هَذِهِ إِلَى هَذِهِ"

⁵⁴ Ebü'l-Kâsım Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an haqâ'iki gâvâmi'zi't-tenzîl ve uyûni'l-eķâvil fi vücihi't-tevîl* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987), 2/647.

⁵⁵ Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy, 6"; Müslim, "Îmân", 264.

⁵⁶ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 2a.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/374; Buhârî, "Menâkibü'l-Ensâr", 42; Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *el-İhsân fi takrîbi şahîh-i İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408), 1/236; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 19/271.

“Ben, Hatîm’de ya da Hicr’de yatıyor iken, biri geldi ve şuradan şuraya kadar olan yeri yarıdı.”⁵⁸ Yûsufefendizâde isrâ yolculuğu öncesi şakk-ı sadr olayını anlatmak için daha önce geçen uzunca bir rivayetin bir bölümünü taktî’ yaparak burada kullanmıştır. Onun tercih ettiği bu bölüm aynen İbn Hibbân’ın *Sahîh*’inde bulunmaktadır.⁵⁹ Bununla birlikte rivayet Buhârî başta olmak üzere muteber birçok hadis kaynağında yer almaktadır.⁶⁰ Rivayet sahih kabul edilmiştir.

4. Hadis

"حَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخَ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، حَدَّثَنَا ثَابِتُ الْبُنَائِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَاهُ جِبْرِيلُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَلْعَبُ مَعَ الْعُلَمَانِ، فَأَخَذَهُ فَصْرَعَهُ، فَشَقَّ عَنْ قَلْبِهِ، فَاسْتَخْرَجَ الْقَلْبَ، فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ عَاقَةً، فَقَالَ: هَذَا حِطُّ الشَّيْطَانِ مِنْكَ، ثُمَّ غَسَلَهُ فِي طَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ لَأَمَهُ، ثُمَّ أَعَادَهُ فِي مَكَانِهِ، وَجَاءَ الْعُلَمَانُ يَسْعَوْنَ إِلَى أُمِّهِ - يَعْنِي ظَهْرَهُ - فَقَالُوا: إِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ قُتِلَ، فَاسْتَقْبَلُوهُ وَهُوَ مُنْتَقِعُ اللَّوْنِ "، قَالَ أَنَسُ: وَقَدْ كُنْتُ أَرَى أَثَرَ ذَلِكَ الْمُحِيطِ فِي صَدْرِهِ"

Bize Şeybân b. Ferrûh, ona Hammâd b. Seleme, ona Sâbit el-Bünânî, ona Enes b. Malik (ra) rivayet ettiğine göre; Resûlullah (s.a.v.) küçüklüğünde çocuklarla oynarken Cebrâil (as) gelip onu tutup yatırmış ve kalbini yarıp oradan kan pıhtısı çıkarmış ve işte şeytanın senden nasibi budur demişti. Ardından altından bir tasa koyup kalbi zemzem suyu ile yıkamış ve onu kapatarak yerine koymuştu. Çocuklar koşarak Hz. Peygamber’in sütannesine gitmişler ve Muhammed öldürüldü demişlerdi. Onun başına geldiklerinde onu beti benzi atmış bir halde gördüler. Enes; ‘ben bu dikiş izini Hz. Peygamber’in göğsünde görürdüm’ demiştir.⁶¹

Yûsufefendizâde mi’rac hadisesindeki şakk-ı sadr olayına delil olması kabilinden Hz. Peygamber’in çocuk iken yaşadığı nakledilen şakk-ı sadr hadisini nakletmektedir.⁶² Bu hadis Yûsufefendizâde’nin sahâbî ravisini ve hadisin geçtiği kaynağın müellifini ve rivayetin tamamını iktisâr, taktî’ ya da ihtisâr yapmadan naklettiği ender hadislerdendir. Rivayet sahihtir.

⁵⁸ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 2a.

⁵⁹ İbn Hibbân, *Şahîh*, 1/236.

⁶⁰ Buhârî, "Menâkibü'l-Ensâr, 42.

⁶¹ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 2b.

⁶² Müslim, "İmân", 261; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, 7/333; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/489.

5. Hadis

"رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ نَائِمًا فِي بَيْتِ أُمِّ هَانِئٍ بَعْدَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ فَأُسْرِيَ بِهِ وَرَجَعَ مِنْ لَيْلَتِهِ وَقَصَّ الْقِصَّةَ عَلَى أُمِّ هَانِئٍ"

Rivayet edildiğine göre "Resûlullah (s.a.v.) yatsı namazından sonra Ümmü Hânî'nin evinde uyuyordu. Oradan gece yolculuğu (isrâ) başladı. Aynı gece geri döndü ve gecenin hikâyesini Ümmü Hânî'ye anlattı."⁶³ Rivayet temel hadis kaynaklarında bulunmamaktadır.

Yûsufefendizâde Mescid-i Harâm'dan maksadın harem bölgesi olduğuna dair görüşleri de nakleder. Bu görüşlerin dayanağı olarak da isrânın başlangıç yeri olarak Ümmü Hânî'nin evi, Ebû Tâlib'in evi, Ebû Tâlib'in mahallesi, Hz. Peygamber'in kendi evi gibi farklı mekânlara atıf yapan rivayetlere yer verir.⁶⁴ Bu mekânların hepsinin harem bölgesinde bulunduğu böylece isrânın da haremde başladığı vurgulanır.

6. Hadis

"قِيلَ فِي بَيْتِ أَبِي طَالِبٍ"

Cebrâil'in Hz. Peygamber'i isrâ yolculuğuna çıkarmak için geldiğinde onun Ebû Tâlib'in evinde uyuduğuna dair rivayet hadis kaynaklarında bulunmamıştır.⁶⁵

7. Hadis

"وَقِيلَ فِي شَعْبِ أَبِي طَالِبٍ"

Cebrâil'in Hz. Peygamber'i isrâ yolculuğuna çıkarmaya geldiğinde onun Ebû Tâlib'in mahallesinde olduğuna dair hadis kaynaklarında herhangi bir rivayet bulunmamaktadır.⁶⁶

Yûsufefendizâde'nin kîle veya ruviye diyerek naklettiği haberler genellikle hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Müellif bu kalıplarla rivayetleri naklederken bu bilinçle hareket etmiş olmalıdır.

8. Hadis

"و فِي رِوَايَةِ فُرَجِّ سَمْفُ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ"

⁶³ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/204; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/647; Zeylaî, *Tahrîcü'l-eĥâdis*, 2/255.

⁶⁴ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 3a.

⁶⁵ Rivayetin bulunduğu kaynak için bk. Ebû'l-Kâsım İsmail b. Muhammed el-İsbehânî, *el-Hucce fi beyâni'l-muĥicce*, thk. Muhammed b. Rebî (Riyad: Dârü'r-Râye, 1419/1999), 1/540.

⁶⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/204.

"Ben Mekke'de iken evimin çatısı açıldı."⁶⁷ Rivayet hadis kaynaklarında yer alan mi'rac hadisesinin anlatıldığı uzunca bir hadisten taktî yapılarak alınmıştır. Müttefekun aleyh bir hadistir ve sahihtir.⁶⁸

9. Hadis

"فَرِحَ سَقْفُهُ فَنَزَلَ مِنْهُ جِبْرِيْلٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَفِي رِوَايَةٍ مِيكَائِيلُ وَفِي أُخْرَى مَلَكٌ"

"Ümmü Hânî'nin evinin çatısı açıldı Cebrâil oradan indi. Bir rivayette Mîkâil bir başka rivayette de bir melek indi."⁶⁹ Rivayetin metni bu formda temel hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Mîkâil ve başka bir meleğin indiğine dair bilgiler Molla Gürânî'nin (öl. 893/1488) Buhârî şerhinden alınmış görünmektedir.⁷⁰

10. Hadis

"فَكَانَ إِذَا أَتَى عَلَى جَبَلٍ ارْتَفَعَتْ رِجْلَاهُ، وَإِذَا هَبَطَ ارْتَفَعَتْ يَدَاهُ"

"Burak bir dağa tırmandığında arka ayakları uzuyor, indiğinde de ön ayakları uzuyordu."⁷¹ Böylece Hz. Peygamber için dümdüz bir yerde ilerleme imkânı oluşuyordu. Rivayet uzunca bir hadisten taktî yapılarak burakın olağanüstü bir özelliğini anlatmak için alıntılanmıştır.⁷² Hâkim söz konusu hadisin senedinde teferrüd eden Ebû Hamza Meymûn el-A'ver (öl. 131/749) hakkında hadis münekkitlerinin değerlendirmelerinin ihtilaflı olduğunu söylese de⁷³ genel olarak metrûkû'l-hadis gibi ağır cerh lafızlarıyla tenkit edildiği görülmektedir.⁷⁴ Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'ini

⁶⁷ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 3a.

⁶⁸ Buhârî, "Salât", 1; Müslim, "Îmân", 263.

⁶⁹ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 3a.

⁷⁰ Şemseddîn Ahmed b. İsmail Molla Gürânî, *el-Keşşerü'l-cârî ilâ riyâzi ehâdîsi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1429/2008), 2/28.

⁷¹ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 5b.

⁷² Ebûbekir Ahmed el-Bezzâr, *el-Müsned*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009), 5/14; Ahmed b. Ali Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Dimeşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404), (8/449; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10/69).

⁷³ Ebu Abdullah Muhammed en-Neysâbûrî Hâkim, *el-Müstedrek ale's-şahîhayn* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1990), 4/648.

⁷⁴ Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1400/1980), 29/239-240.

tahkik eden Hüseyin Selîm Esed de hadisin senedinin zayıf olduğunu vurgulamıştır.⁷⁵

11. Hadis

"وكانت مضطربة الاذنين وجهها كوجه الانسان وجسدها كجسد الفرس ناصيتها من ياقوت أحمر عيناها كالزهرة أذناها من زمرد أخضر

وفي رواية أذناها كاذن الفيل وعنقها كعنق البعير وصدورها كصدر البغل "

Burakın ileri geri sallanan kulakları vardı. Yüzü insan yüzüne benziyor, bedeni de atın bedenine benziyordu. Alnı kırmızı yakuttan, gözleri çiçekten, kulakları ise yeşil zümrüttendi. Başka bir rivayete göre; kulakları filin kulakları, boynu devenin boynu, göğsü de katır göğsü gibidir. Başka bir rivayette onun sadrının kırmızı yakuttan sırtının ise yumurta sarısından olduğu geçmektedir. Burakın iki kanadı vardır. Bu kanatları kartal kanadı gibidir ve kanatlarında her renk bulunmaktadır. Kanatlarının yarısı kâfurdan yarısı da misktendir. Ayakları öküzün ayakları gibidir. Bir rivayette ayaklarının at ayağı gibi olduğu; bir başkasında deve ayağı gibi olduğu toynaklarının ise öküz toynağı gibi olduğu geçmektedir. Bir rivayette toynaklarının inek toynağı, kuyruğunun da inek kuyruğu gibi olduğu geçmektedir. Başka bir rivayette kuyruğunun deve kuyruğu gibi, bir başkasında ise kuyruğunun ceylan kuyruğu gibi, burakın ne erkek ne de dişi, koşusunun rüzgâr gibi adımının da şimşek gibi, geminin ve eyerinin işlenmiş inciden ve eyerinde sanki kırmızı yakut gibi nurdan bir halhal dolduğu geçmektedir. Başka bir rivayette Cebrâil yanında Mîkâil ve Allah'ı zikreden elli bin melek ile birlikte Resulullah'ın Ümmü Hânî'nin evinde olduğu zaman Resûlullah'a geldi ve şöyle dedi: "Ya Muhammed! Kalk cebbâr olan Allah seni çağırıyor" ve Cebrâil Resûlullah'ın elinden tutarak onu aldı ve Mescid-i Haram'dan onu çıkarıp Safa ve Merve arasında duran buraka getirdi. Resûlullah'a "Bin Ya Muhammed" dedi. Cebrâil onun yularından, Mîkâil ise boynundan tuttu. Hz. Peygamber ona binmek istedi. Başka bir rivayette ise Resûlullah ona binmek için yanına gitti fakat Burak onun binmesine hırçnılığıyla engel oldu. Burakın hırçnılığının sebebi Hz. İsa ile

⁷⁵ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 8/449.

Hız. Peygamber arasında uzun müddet bir nebinin gelmemiş olmasındandır.⁷⁶

Yûsufefendizâde burakı tasvir ve tavsif eden bu rivayetlerin ve burakın içinde olduğu anlatıların tamamını Diyârbekrî'nin siyerinden almıştır. Anlatıdaki kahramanlar, kahramanların özellikleri, olayın kurgusu ve aralarda yapılan yorumlar aynıyla alıntıdır.⁷⁷ Araştırma esnasında aslında müellifin *Mi'râciyye*'nin kurgusunu tamamen Diyârbekrî'den aldığı da müşahede edilmiştir.

12. Hadis

"انه ركب عليها هو وجبريل الي بيت المقدس"

"Hız. Peygamber ve Cebrâil Beyt-i Makdis'e gitmek üzere buraka bindiler."⁷⁸ Müellif, Ahmed b. Hanbel'in bu rivayeti naklettiğini söylese de Ahmed b. Hanbel'den günümüze ulaşan eserler tarandığında bu şekilde bir metin bulanamamıştır. Benzer bir ifade Müslim'in *Sahîh*'inde tahrîc edilen uzunca bir rivayetin içinde yer almaktadır.⁷⁹ Müslim'deki rivayet de sahihtir.

13. Hadis

"وفي رواية ثم دخلت المسجد فعرفت النبيين واخذ بيدي جبريل فقدمني فصليت بهم"

Bir rivayete göre Hız. Peygamber şöyle söylemiştir: "Ben Mescid-i Aksâ'ya girdim. Peygamberlerle tanıştım. Cebrâil elimden tutup beni öne geçirdi ve ben de onlara namaz kıldurdım."⁸⁰ Bu rivayet hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Ancak Hız. Peygamber'in mescidi Aksâ'da diğer peygamberlere namaz kıldırduğuna dair bilgiler gerek bazı hadis kaynakları gerekse siyer ve tarih kaynaklarında bulunmaktadır.⁸¹ Bu rivayetin hadis olduğuna dair bir bulgu elde edilmediği için sıhhatine dair bir değerlendirme de söz konusu değildir.

14. Hadis

"وفي رواية احمد فَإِذَا التَّبَيُّونَ أَجْمَعُونَ يُصَلُّونَ مَعَهُ"

⁷⁶ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 6a, 6b, 7a.

⁷⁷ Diyârbekrî, *Târîhu'l-ĥamîs*, 1/306-316.

⁷⁸ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 6a.

⁷⁹ Müslim, "Îmân", 259.

⁸⁰ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 6a.

⁸¹ Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/527; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/166.

“Bütün peygamberler onunla birlikte namaz kılmak için toplandılar.”⁸² Rivayet Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’indeki mi’rac hadisesini anlatan uzunca bir hadisten taktî’ yapılarak alınmıştır. Rivayetin senedinin zayıf ya da sahih olduğu ihtilaflıdır. *Müsned*’i tahkik eden Şuyab Arnaût (öl. 2016) rivayetin senedinin zayıf olduğunu belirtirken, İbn Kesîr’in (öl. 774/1373) senedi sahih kabul ettiğini de nakletmektedir.⁸³

15. Hadis

” وفي رواية انه صلى بهم في بيت المقدس بعد العروج وقيل تلك الصلوة الصبح وقيل العشاء ”

Bir rivayete göre; “Hz. Peygamber, Beyt-i Makdis’te diğer peygamberlere namazı göğe uruc ettikten sonra kıldırılmıştır. Bu namazın sabah namazı ve yatsı namazı olabileceği söylenir.”⁸⁴ Hadis kaynaklarında bu bilgileri içeren bir rivayet bulunamamıştır. Bazı siyer ve tarih kitaplarında bu metin yer almaktadır.⁸⁵

16. Hadis

” وفي رواية البيهقي فَإِذَا يَرَجُلٌ أَحْسَنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فَذُ فَضِّلَ عَنِ النَّاسِ بِالْحُسْنِ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ ”

Beyhakî’nin rivayet ettiği bir hadiste; Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Allah’ın yarattığı insanların en güzeliyle karşılaştım. Onun güzellik yönünden diğer insanlara üstünlüğü on dördüncü gecesinde ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir.”⁸⁶ Rivayete göre; Hz. Peygamber’in semanın katlarında Hz. Yusuf ile karşılaştığında onu tavsif etmek ve onun faziletinin dile getirmek için bu sözü söylediği anlaşılmaktadır. Rivayet temel hadis kaynaklarında yer almamakla birlikte Beyhakî’nin *Delâilü’n-nübüvve* adlı eserinde bulunmaktadır.⁸⁷ Rivayetin senedinde yer alan Ebû

⁸² Yûsufefendîzâde, *Mi’râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 6b.

⁸³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/166.

⁸⁴ Yûsufefendîzâde, *Mi’râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 6b.

⁸⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî Zûrkânî, *Şerhu’l-Mevâhibi’l-ledünniyye* (Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1996), 8/113-115; Halebî, *es-Sîretü’l-Halebiyye*, 1/527.

⁸⁶ Yûsufefendîzâde, *Mi’râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 7a.

⁸⁷ Ebû Bekr Ahmed el-Beyhakî, *Delâilü’n-nübüvve* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1405/1984), 2/390-393.

Hârûn el-Abdî metruk ve kezzâb gibi çok ağır ifadelerle cerh edildiği için hadis zayıftır.⁸⁸

17. Hadis

"خَيْرَ التَّرْمِيزِي مَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِيًّا إِلَّا حَسَنَ الْوَجْهِ حَسَنَ الصَّوْتِ، وَكَانَ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَسَنَ الْوَجْهِ حَسَنَ الصَّوْتِ"

Tirmizî'nin naklettiği bir hadiste şöyle buyrulur: "Allah (cc) her peygamberi yüzü ve sesi çok güzel olarak göndermiştir. Sizin Peygamberinizin de yüzü ve sesi güzeldir." Hz. Yusuf'un güzelliği ile mukayese sadedinde eserde yer alan ve Resûlullah'ı tavsif eden bu rivayet hadis kaynaklarında bulunmamakla birlikte şemâil türü eserlerde mevcuttur.⁸⁹ Şemâil türünün en güzel ve ilk örneği olan Tirmizî'nin (öl. 279/892) eserinde hadisin senedinde bulunan Hısâm b. Mısk Ebû Sehl el-Ezdî matrûh ve metrûk gibi ağır lafızlarla cerh edildiği için hadis zayıftır.⁹⁰

18. Hadis

"ثُمَّ عُرِجَ بِي، حَتَّى ظَهَرْتُ لِمُسْتَوَى أَسْمَعُ صَرِيْفَ الْأَقْلَامِ"

Resûlullah şöyle buyurur: "Sonra beni o kadar yukarıya çıkardılar ki kalemlerin cızırtısını/yazma sesini duyar hale geldim."⁹¹ Hz. Peygamber'in mi'rac gecesi Yüce Allah'a olan yakınlığını ifade eden rivayet sahihtir.⁹² Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer alan ve mi'rac hadisesinin anlatıldığı uzunca bir rivayetten taktî yapılarak alınmıştır.

19. Hadis

"وَيُرْوَى أَرْبَعَةَ أَهْمَارٍ: نَهْرَانِ الظَّاهِرَانِ فَالْتَّيْبُ وَالْفُرَاتُ وَنَهْرَانِ بَاطِنَانِ فِي الْجَنَّةِ"

Rivayet edildiğine göre Resûlullah dedi ki; "İkisi gizli, ikisi açık dört nehir gördüm. (Bu ikisi de ne oluyor ey Cebrâil, dedim). O da 'gizli olan o ikisi cennetteki iki ırmaktır, açıkta olan o ikisinin biri Nil, diğeri Fırat' tır" dedi."⁹³ Hz. Peygamber'in sidre-i muntehâ'dan sonra karşılaştığı manzaralardan birini anlatan rivayet mi'rac hadisesinin bütününe anlatan

⁸⁸ Şemsüddîn Ebû Abdullah ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi naqdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dârü'l-mârifet, 1382/1963), 3/173.

⁸⁹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *eş-Şemâilü'n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabi, 1406/1986), 183.

⁹⁰ Zehebî, *Mizân*, 1/477.

⁹¹ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 8a.

⁹² Buhârî, "Salât", 1.

⁹³ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 8a.

bir hadisten taktî' yapılarak alınmıştır.⁹⁴ Müellifin taktî' yapararak naklettiği rivayet sahihtir.

20. Hadis

"ثُمَّ أُتِيَتْ بِإِنَاءٍ مِنْ حَمْرٍ، وَإِنَاءٍ مِنْ لَبَنٍ، وَإِنَاءٍ مِنْ عَسَلٍ، قَالَ: فَأَخَذْتُ اللَّبَنَ، قَالَ: " هَذِهِ الْفِطْرَةُ أَنْتَ عَلَيْهَا وَأُمَّتُكَ "

Rasûlullah buyurdu ki, "Sonra bana içinde şarap bulunan bir kap, süt bulunan bir kap ve bal bulunan bir kap getirildi. Ben de sütü aldım. Cebrâil, işte o, fitrattır, sen de, ümmetin de fitrat üzeresiniz." dedi.⁹⁵

Rivayet hadis kaynaklarında yer alan sahih bir hadisten taktî' yapılarak alınmıştır.⁹⁶ Müellif, Hz. Peygamber'in mi'racda karşılaştığı hadiseleri anlatırken sahih hadislerden peyderpey kesitler sunmaktadır.

21. Hadis

"وفى رواية فما زال يقطع مقاما بعد مقام وحجابا بعد حجاب حتى انتهى الى مقام تخلف عنه فيه جبريل فقال يا جبريل لم تخلفت عنى قال يا محمد وما منا الا له مقام معلوم لو دنوت أئمة لاحتزقت وفى هذه الليلة بسبب احترامك وصلت الى هذا المقام والا فمقامى المعهود عند السدرة فمضى النبى صلى الله عليه وسلم وحده وكان يقطع الحجب الظلمانية حتى جاوز سبعين ألف حجاب غلظ كل حجاب مسيرة خمسمائة سنة وما بين كل حجاب أيضا مسيرة خمسمائة سنة فوقف البراق عن المسير فظهر له رفرق أخضر غلب نوره على نور الشمس فرفع النبى صلى الله عليه وسلم على ذلك الرفرف وذهب به الى قرب العرش وفى رواية كان يقال له ادن منى ادن منى حتى قيل له فى تلك الليلة ألف مرة يا محمد ادن منى ففى كل مرة منها كان يترقى حتى بلغ مرتبة دنا ومنها ترقى الى مرتبة تدلى"

Bir rivayette şöyle geçmektedir: Hz. Peygamber en son makama gelinceye kadar makamdan makama ilerledi ve Cebrâil ondan geri kaldı. Resûlullah şöyle söyledi: Ya! Cebrâil niçin benden geride kaldın? Cebrâil şöyle söyledi: Ya Muhammed! Bizim için ancak belirlenmiş bir makam vardır, şayet bir parmak dahi olsa onu geçersen yanarım. İşte bu gece sana hürmeten ben bu makama kadar gelebildim. Yoksa bana tayin edilen makam sidre-i muntehanın yanındadır. Derken Resûlullah yalnız başına yetmiş bin perde geçene kadar ilerledi bu perdelerden her birinin kalınlığı beş yüz senelik yürüme mesafesidir ve her perde arasında da beş yüz senelik yürüme mesafesi bulunmaktadır. Bu perdeleri geçince yolda burak durdu. Bunun üzerine Resûlullah'ın karşısına yeşil renkli refref çıktı. Refrefin nuru güneşin nurundan daha fazlaydı. Resûlullah ona bindi ve onunla arşın yakınına kadar gitti. Bir rivayete göre bundan sonra ona

⁹⁴ Buhârî, "Menâkibü'l-ensâr", 42.

⁹⁵ Yūsufefendizāde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 8a.

⁹⁶ Buhârî, "Menâkibü'l-ensâr", 42; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/378.

sürekli 'bana yaklaş, bana yaklaş' denilmiştir. Nihayetinde ona bin defa 'Ey Muhammed! Bana yaklaş' denilmiş ve her 'bana yaklaş, denildiğinde de o, yücelere yükseliyordu. Bu durum tâ ki "denâ" sonra da "tedellâ" makamına ulaşına kadar devam etti.⁹⁷

Mi'rac gecesi Hz. Peygamber'in sidre-i münteha ve oradan da huzuru ilahiye varışının anlatıldığı bu olay hadis kaynaklarından alınmamıştır. Bu anlatılar siyer ve tarih kaynaklarından alınmış görünmektedir.⁹⁸ Konu necm suresi 7-10. ayetler bağlamında hadis kaynaklarında geçse de⁹⁹ yukarıdaki detay bilgilere hadis eserlerinde ulaşılamamıştır.

22. Hadis

"أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قُرْبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ، وَهُوَ سَاجِدٌ"

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Kulun rabbine en yakın olduğu hali secde halidir."¹⁰⁰

Rivayet çok sayıda hadis kaynağında geçmektedir ve sahihtir."¹⁰¹

23. Hadis

"قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ

الصَّالِحِينَ، فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ الْمُقْرَبُونَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ"

Resûlullah (s.a.v.) dedi ki, "Tüm selamlar, dualar ve hoş övgüler Allah'adır. Ey Nebî! Allah'ın selam, Allah'ın rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun. Allah'ın selamı, bizlere ve Allah'ın salih kullarına olsun. Bunun üzerine Mükarrabûn melekleri de "Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve resûlü olduğuna şahitlik ederiz." diyerek tevhîd ve risâlete şahitlikte bulundu.¹⁰²

Yûsufefendizâde mi'rac hadisesini anlatırken ilk sufilerden Ebû Bekir el-Verrâk'tan (öl. 280/893) yaptığı bir alıntı da Verrâk ders

⁹⁷ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 8b-9a.

⁹⁸ Diyârbekrî, *Târîhu'l-ĥamîs*, 1/311.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/411.

¹⁰⁰ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 9a.

¹⁰¹ Müslim, "Salât", 215; Süleyman b. Eş'as İshak es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil Karabelâ (Beyrut: Dârü'r-risâle, 1430/2009), "Salât", 151; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/395.

¹⁰² Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 9b.

halkasında bulunanlara çok büyük bir müjdeye ve mutluluğa nail olduklarını çünkü onları hiçbir durumda unutmayan bir peygambere iman ettiklerini söyler. Hz. Peygamber'in onları hiçbir durumda unutmadığına delil olarak da; en büyük ikram makamında, huzur-u ilâhîde iken dahi ümmetini unutmadığını Allah ile Hz. Peygamber arasında cereyan eden tahiyyata/selamlaşmaya dayandırır.

Hadis kaynaklarında tahiyât; Allah Resûlü'nün Müslümanların namazda okumalarını istediği ve sahâbeye Kur'an ayetlerini öğrettiği gibi kelime kelime öğrettiği bir dua olarak zikredilir.¹⁰³ Hadis kaynaklarında geçen tahiyât duasının sıhhatinde bir sorun bulunmamaktadır. Rivayet sahihtir. Yûsufefendîzâde'nin *Mi'râciyye'*deki anlatımına en yakın metnin geçtiği kaynak ise Kurtûbî tefsiridir.¹⁰⁴

24. Hadis

"وقد ورد في حديث صحيح ثلاثة أشياء أحدها فريضة الصلوات الخمس وهذا دليل على أن أفضل الاعمال الصلوات الخمس لأنها فرضت في ليلة المعراج بغير واسطة جبريل والثاني خواتيم سورة البقرة والثالث أن يغفر لامة محمد صلى الله عليه وسلم كل الذنوب غير الشرك"

Bir sahih hadiste geçtiğine göre (Mi'rac gecesi Hz. Peygamber'e üç müjde verilmiştir): Bunlardan birincisi beş vakit namazın farz kılınmasıdır ki bu beş vakit namazın en faziletli amel olduğunu göstermektedir. Çünkü arada Cebrâîl olmadan vasitasız olarak farz kılınmıştır. İkincisi, Bakara suresinin son ayetleri; üçüncüsü de, şirk hariç Muhammed ümmetinin bütün günahlarının bağışlanmasıdır.¹⁰⁵ Müellif burada rivayetle yorumunu birbirine karıştırmış adeta manen rivayette bulunmuştur. Ancak rivayetin aslı muteber hadis kaynaklarında bulunmaktadır ve ilgili rivayetler sahihtir.¹⁰⁶

25. Hadis

"ورد في حديث آخر رأيت ربي في صورة حسنة"

¹⁰³ Buhârî, "İsti'zân", 28; Müslim, "Salât", 55; Ebû Dâvûd, "Salât", 181.

¹⁰⁴ Kurtubî, *Tefsîrü'l-Kurtubî*, 3/425.

¹⁰⁵ Yûsufefendîzâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 10a.

¹⁰⁶ Müslim, "Îmân", 279; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Matbaatü Mustafâ, 1375/1975), "Tefsîrü'l-Kur'ân", 53.

Başka bir hadiste geçtiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Rabbimi en güzel surette gördüm.”¹⁰⁷ Rivayet mi'racda Allah (cc) ile Hz. Peygamber'in karşılıklı mükâlemelerini anlatan bir metinde geçmekte, hadis kaynaklarında yer almaktadır.¹⁰⁸ Rivayetin geride kalan kısımlarını da Yûsufefendizâde *Mi'râciyye*'de parça parça nakletmektedir. Rivayetin senedindeki raviler genellikle sika kabul edilmiş, Begavî (öl. 516/1122) hadisın hasen olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁹

26. Hadis

“قيل له اذا صليت الصلاة قل اللهم اني اسألك الطيبات وترك المنكرات وفعل الخيرات وحب المساكين وان تغفر لي وترحمي وتتوب علي واذا اردت بقوم أو بعبادك فتنة فتوفني أو فاقبضني غير مفتون ثم قال وما الدرجات يا محمد قلت افشاء السلام واطعام الطعام والصلاة بالليل والناس نيام”

Sonra Hz. Peygamber'e denildi ki, namazını kıldığında şöyle söyle: “Allah'ım senden temiz/helal olanları istiyorum ve kötü/haram olanları da terk etmeyi istiyorum. Senden hayırlı işleri yapmayı ve yoksulların sevgisini lütfetmeni istiyorum. Beni bağışlamayı, bana merhamet etmeni, tövbemi kabul etmeni senden istiyorum. Sen bir topluluğu ya da kullarını bir belaya duçar kılacaksan beni öldür (bunu bana gösterme). Ya da benim ruhumu imtihanı kaybetmemiş, belaya duçar olmamış şekilde al.” Sonra Cenab-ı hak buyurdu ki, “Ya Muhammed! Dereceler nelerdir? Ben de dedim ki; selamı yaymak, yemek yedirmek ve insanlar uyurken gece namaz kılmaktır.”¹¹⁰ Müellif ilgili rivayetleri aynen Diyârbekrî'nin *Tarih*'inden almış görünmektedir.¹¹¹ Bununla birlikte bu iki rivayet kaynaklarda tek bir hadis olarak tahrîc edilmektedir.¹¹² Bu yüzden burada da tek bir hadis şeklinde zikredilmiştir. Şuayb Arnaût hadisın isnadının zayıf olduğunu belirtmektedir. Seneddeki zayıflığın en belirgin halkası sahâbe tabakasında görünen ancak sahâbe olmadığına dair görüşlerin ağır

¹⁰⁷ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 10a.

¹⁰⁸ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 4/475; Bezzâr, *el-Müsned*, 11/42; Ebû Abdullah Muhammed ed-Dârimî, *es-Sünen* (Riyad: Dâru'l-Muğni, 2000), 2/1365; Ebû Muhammed el-Begavî, *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983), 4/35.

¹⁰⁹ Begavî, *Şerhu's-sünne*, 4/35.

¹¹⁰ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 9b.

¹¹¹ Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, 1/313.

¹¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 27/172.

bastığı ve hadis münekkitleri tarafından tenkit edilen Abdurrahmân b. Âiş'dir.¹¹³ Bundan dolayı hadis zayıftır.

Rivayetin benzer bir versiyonu Tirmizi'nin *Sünen'*inde geçmektedir. *Sünen'*de hadisin içinde şu ifade "Bu söylenenler hakır, onları çalışın ve öğrenin" (إنها حق فادرسوها ثم تعلموها) yer almaktadır ki; Yûsufefendîzâde bu ifadeyi başka bir hadis olarak nakletmektedir.¹¹⁴ Oysaki rivayet Tirmizî'nin *Sünen'*inde farklı farklı hadisler değil tek bir hadistir. Tirmizî rivayeti hasen-sahih olarak değerlendirmektedir.¹¹⁵

27. Hadis

"وفي حديث آخر أن النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم لما فاز بالقرب والكرامة في تلك الليلة قيل يا محمد انا وانت وما سوى ذلك خلقتها لاجلك فقال النبي صَلَّى اللهُ عليه وسلم انت وانا وما سوى ذلك تركتها لاجلك وقيل اوحى الله اليه من استانس الخلق فليس بأيديهم شيء واجعل صحبتك معي فان مرجعك الى ولا تجعل قلبك متعلقا بالدنيا فما خلقتك لها"

Başka bir hadiste; Bu gecede Nebi (s.a.v.) o derece bir yakınlık ve değere nail oldu ki ona şöyle denildi: "Ey Muhammed! Ben, sen ve bunun dışındakilerin hepsini senin için yarattım. Nebi (s.a.v.) şöyle dedi: Sen, ben ve bunun dışındakileri ben senin için terk ettim. Yine denildi ki, Allah (cc) ona vahy etti. Kim yaratılmışlara ünsiyet eder, kendini onlara alıştırsa bil ki onların ellerinden hiçbir şey gelmez. Sen sohbetini/dostluğunu benimle yap. Çünkü senin dönüşün ancak banadır ve kalbini dünyaya bağlama. Ben seni onun için yaratmadım."¹¹⁶ Müellifin hadis olduğunu ifade ederek naklettiği bu rivayet, hadis kaynaklarında bulunmamaktadır. Bazı siyer kaynaklarında senedsiz olarak aynen geçmektedir.¹¹⁷

28. Hadis

"فيما رواه مسلم عن عائشة فقالت هل رايت ربك قال انما رايت جبريل على هيئته وحقيقته بالاحاطة"

Müslim'in Hz. Aişe'den rivayet ettiğine göre; O Resûlullah'a 'rabbini gördün mü?' diye sordu. O da 'ben tam manasıyla, gerçek suretinde Cebrâil'i gördüm' dedi.¹¹⁸ Yûsufefendîzâde Müslim'in Hz.

¹¹³ Zehebî, *Mîzân*, 2/571.

¹¹⁴ Yûsufefendîzâde, *Mî'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 9b.

¹¹⁵ Tirmizî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 39.

¹¹⁶ Yûsufefendîzâde, *Mî'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 11a.

¹¹⁷ Diyârbekrî, *Târîhu'l-ğamîs*, 1/313.

¹¹⁸ Yûsufefendîzâde, *Mî'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 11b.

Aişe'den naklettiği rivayeti manen ve ihtisar ederek aktarmıştır.¹¹⁹ Müslim'de geçen rivayet sahihtir.

29. Hadis

"و في صحيح مسلم لَنْ يَرَى أَحَدٌ مِنْكُمْ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ حَتَّى يَمُوتَ"

Sahîh-i Müslim'de geçen bir rivayette "Sizden biri ölmedikçe Rabbini asla göremeyecektir."¹²⁰ Müellif Müslim'in *Sahîh*'inde geçen bir hadisten bir bölümünü taktî' yaparak aynen almıştır.¹²¹ Hadis sahihtir.

30. Hadis

"عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، هَلْ رَأَيْتَ رَبَّكَ؟ قَالَ: «نُورٌ أَنَّى أَرَاهُ»"

Ebû Zerr'den nakledildiğine göre o şöyle söylemiştir: 'Resûlullah'a (s.a.v.) rabbini gördün mü?' diye sordum. "O bir nurdur. O'nu nasıl göreyim!" buyurdu.¹²² Müellif rivayeti aynen Müslim'in *Sahîh*'inden almıştır.¹²³ Rivayet sahihtir.

31. Hadis

"عَنْ عَائِشَةَ، فَقَالَتْ: مَنْ زَعَمَ أَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَبَّهُ فَقَدْ أَغْظَمَ عَلَى اللَّهِ الْفِرْيَةَ"

Aişe'den (ra) nakledildiğine göre o şöyle söylemiştir: "Kim Muhammed'in (s.a.v.) rabbini gördüğünü iddia ederse Allah'a büyük bir iftirada bulunmuş olur." dedi.¹²⁴ Hadis daha önce de tam metni verilen uzunca bir rivayetten taktî' yapılarak nakledilmiştir.¹²⁵ Sahihtir.

32. Hadis

"فَفَرَضَ عَلَيَّ حَمْسِينَ صَلَاةً فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، فَتَزَلْتُ إِلَى مُوسَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: مَا فَرَضَ رَبُّكَ عَلَيَّ أُمَّتِكَ؟ قُلْتُ: حَمْسِينَ صَلَاةً،

قَالَ: ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ التَّخْفِيفَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لَا يُطِيعُونَ ذَلِكَ"

Resûlullah buyurdu ki, "Bana her gün için elli vakit namazı farz kıldı. Musa'nın (as) yanın indim. Rabbin ümmetine ne farz kıldı? diye sordu. Elli vakit namaz farz kıldı dedim. 'Rabbine dön ve ondan bu namazı hafifletmesini iste. Ümmetin buna güç yetiremez', dedi"¹²⁶

¹¹⁹ Müslim, "Îmân", 287.

¹²⁰ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 11b.

¹²¹ Müslim, "Fiten", 95.

¹²² Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 11b.

¹²³ Müslim, "Îmân", 291.

¹²⁴ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 11b.

¹²⁵ Müslim, "Îmân", 287.

¹²⁶ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 12a.

Müslim'in *Sahîh*'inde geçen mi'rac hadisesinin anlatıldığı uzunca bir rivayetten alınmıştır.¹²⁷

Müellifin hadis kaynaklarından en çok Müslim'in *Sahîh*'inden istifade ettiği, ona atıfta bulunduğu ve ondan nakiller yaptığı görülmektedir. Müslim'in *Sahih*'ine şerh yazmaya ömrünün sonlarına doğru başlaması,¹²⁸ *Sahîh* üzerinde mesaisinin yoğunlaşması ve *Mi'râciyye*'de hadis kaynağı olarak en çok *Sahîh*'i kullanması dikkate alındığında *Mi'râciyye*'yi de bu yıllarda yazmış olması muhtemeldir.

33. Hadis

"قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَأَقْبَلْتُ رَاجِعًا، فَلَمَّا مَرَرْتُ بِمُوسَى (بْنِ) عِمْرَانَ، وَنِعْمَ الصَّاحِبُ كَانَ لَكُمْ"

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Bunun üzerine geri döndüm ve İmrân oğlu Musa'ya uğradığımda o, sizin için ne güzel bir dost olmuştu."¹²⁹ Rivayet temel hadis kaynaklarında bulunmamakla birlikte şerhlerde siyer ve tarih kitaplarında sıkça kullanılmaktadır.¹³⁰ Ancak bu kaynaklarda da senedi olmadığı için sıhhati konusunda bir değerlendirme imkânı yoktur.

34. Hadis

"وفي رواية انه كان أشدهم علي حين مررت به وخيرهم لي حين رجعت إليه"

Bir rivayette Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Mi'racda ilk kez yanına uğradığımda peygamberlerin bana en soğuk davrananı; dönüşte yanına uğradığımda ise en cana yakını o idi."¹³¹ Rivayet benzer metinlerle aynı mefhumu ifade etmek üzere hadis kaynaklarında geçmektedir.¹³² Bezzâr, *Müsned*'inde hadisin ferd olduğunu belirtmektedir. Birçok hadis kaynağında mi'rac gecesi beş vakit namazın

¹²⁷ Müslim, "İmân", 259.

¹²⁸ Tobay, *Yusuf Efendizâde*, 174.

¹²⁹ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 12b.

¹³⁰ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ vd. (Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955), 1/407; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/212; Muhammed b. İsmail Emir es-San'ânî, *et-Tenvîr şerhu'l-câmi'i's-şagîr*, thk. Muhammed İshak İbrahim (Riyad: Mektebetü dârü'l-İslâm, 2011), 7/479.

¹³¹ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 12b.

¹³² Bezzâr, *el-Müsned*, 17/12.

farz kılınması hadisesi çerçevesinde rivayet yer almaktadır.¹³³ Ancak Hz. Musa ile ilgili bu bölüm, beş vakit namazın farz kılındığı hadisenin anlatıldığı rivayetin en sonunda sadece Bezzaâr'ın *Müsned'*inde tahrîc edilmiştir. Onun da hadisin ferd olduğunu söylemesi bu bölümün hadise sonradan eklendiği/idrac düşündürmektedir.

35. Hadis

"وفى رواية فلما اصبح حدث الناس بذلك امتثالا لقوله تعالى و اما بنعمة ربك فحدث فارتد ناس اسلموا فذهب المشركون لابي بكر وذكروا له بذلك "

Bir rivayette mi'rac gecesinin sabahında Hz. Peygamber (s.a.v.) "Rabbinin sana olan nimetini anlat" emrine uyarak gece yaşadıklarını insanlara anlattı. Bunun üzerine Müslüman olan bazı insanlar irtidat etti. Müşrikler ise doğruca Ebûbekir'e gittiler ve ona olanları anlattılar.¹³⁴ Müellifin taktî' yaparak naklettiği rivayet hadis kaynaklarında yer almamaktadır.¹³⁵ Yûsufefendizâde'nin naklettiğine en yakın metin Taberî'nin (öl. 310/923) tefsirinde bulunmaktadır.¹³⁶ Rivayetin senedi olmadığı için sihhati hakkında bir değerlendirme yapılamamaktadır.

36. Hadis

"فقال له رسول الله صلى الله عليه و سلم ان الله قد سماك الصديق فكذبه الكفار في اخباره بانه اسرى به من المسجد الحرام الى المسجد الاقصى وكذبه في العروج الى ما عرج اليه ايضا "

Resûlullah (s.a.v.) Ebûbekir'e dedi ki, "Muhakkak ki Allah seni siddîk diye isimlendirdi. O, Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya oradan da huzuru ilahiye yükseldiğini haber verdiğinde kâfirler onu yalanlamışlardı.¹³⁷ Rivayet benzer şekilde birkaç hadis kaynağında

¹³³ Ebû Abdurrahman Ahmed en-Nesâî, *es-Sünen (el-Müctebâ)*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1406/1986), "Salât", 1.

¹³⁴ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 12b.

¹³⁵ Ebûbekir Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, thk. Habibürrahman el-Âzamî (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1982), 5/321; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/65, 81.

¹³⁶ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999), 17/335.

¹³⁷ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 13a.

geçmekle birlikte¹³⁸ siyer ve tarih kaynaklarında detaylıca anlatılmaktadır.¹³⁹ Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî'nin *Mu'cem*'inde (فقال له رسول الله صلى) (الله عليه و سلم ان الله قد سماك الصديق Muhammed b. İsmâîl el-Vesâvisî hadis uydurmakla anılan bir ravidir. Bundan dolayı hadis zayıftır.¹⁴⁰

37. Hadis

"وفي رواية فجاء بالمسجد"

Bir rivayette şöyle nakledilir: "Mescid-i Aksâ (Hz. Peygamber'in gözünün önüne) getirildi."¹⁴¹ Olay kaynaklarda şöyle anlatılır: Mi'rac gecesinin sabahında Kureyşliler Hz. Peygamber'e isrâ hadisesini sordular. Ondan Beyt-i Makdis'e dair bilgi vermesini istediler. Resûlullah bir an buna nasıl cevap vereceğini düşünerek endişelendi. O sırada Allah (cc) gözünün önüne Beyt-i Makdis'i getirdi. O da müşriklerin sorduğu tüm soruları cevapladı.¹⁴² Konu benzer şekilde Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri başta olmak hadis, hadis şerhleri, siyer ve tarih kaynaklarında detaylarıyla anlatılmaktadır.¹⁴³ Bu alıntının senedi bilinmese de kaynaklarda zikredilen ve konuyu anlatan hadisler sahihtir. Konu mütetfekun aleyh olarak nakledilmiştir. Mescid-i Aksâ getirildi şeklinde ibarenin geçtiği Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki rivayet de sahihtir.¹⁴⁴

38. Hadis

"وفي رواية فقالوا أخبرنا عن غيرنا فأخبرهم بعدد جمالنا وأحوالنا"

Rivayet edildiğine göre Mekkeli müşrikler, "Bize kervanımızdan haber ver dediler. Resûlullah da (s.a.v.) kervandaki develerin sayısını ve durumunu onlara anlattı."¹⁴⁵ Rivayet eserde geçtiği şekliyle hadis kaynaklarından sadece Ebû Ya'lâ'nın *Mu'cem*'inde senedli olarak yer

¹³⁸ Ahmed b. Ali Ebû Ya'lâ, *el-Mu'cem* (Faysalabad: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 1407/1986), 42.

¹³⁹ Olayın detaylı anlatımı için bk. Diyârbekrî, *Târîhu'l-ĥamîs*, 1/313-315.

¹⁴⁰ Zehebî, *Mîzân*, 3/481.

¹⁴¹ Yūsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 13b.

¹⁴² Diyârbekrî, *Târîhu'l-ĥamîs*, 1/315.

¹⁴³ Buhârî, "Tefsîr", 3; Müslim, "İmân", 276; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/29; İbn Hacer, *Fetĥu'l-bârî*, 7/200.

¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/29.

¹⁴⁵ Yūsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 14a.

almaktadır. Daha önce de bilgi verildiği üzere senedinde yer alan Muhammed b. İsmâîl el-Vesâvisî'den dolayı hadis zayıftır.

39. Hadis

"و في حديث انما حبست لرسول الله مرتين ولموسى و يوشع و داوود و سليمان عليهم السلام مرة"

Bir hadiste nakledildiğine göre "Güneş Resûlullah (s.a.v.) için iki kez Mûsâ, Yûşa, Dâvûd ve Süleyman (as) için bir kez tutulmuştur."¹⁴⁶ Rivayet benzer metinlerle şerh, tefsir ve tarih kaynaklarında yer almaktadır.¹⁴⁷ Ancak rivayette Hz. Peygamber için güneşin iki kez tutulduğu ifade edilse de ilgili rivayetler tarandığında tutulma olayının üç kez gerçekleştiği görülmektedir. Bunlardan biri Hz. Peygamber'in mi'rac dönüşü kervana dair verdiği bilginin gerçekleşmesi için vaki olmuştur.¹⁴⁸ İkincisi Hendek muhasarasında s.a.v.aşla meşgul olan Hz. Peygamber ikinci namazını kılamamış onun ikinci namazını kılabilmesi için güneş batmamıştır.¹⁴⁹ Üçüncü olayda ise Hz. Peygamber Ali'nin (ra) dizinde uyuyakalmış o da Resûlullah'ı rahatsız etmemek için o uyanıncaya kadar kımıldamadan durmuştu. Resûlullah uyandığında güneşin battığını ve Hz. Ali'nin ikinci namazını kılmadığını görünce Allah'a dua etmiş güneş yeniden doğmuş, Hz. Ali ikinci namazını kılınca yeniden batmıştır.¹⁵⁰ Taberânî'de yer alan bu rivayet senedindeki ravilerden İsmail b. Hasan el-Haffâf'ın meçhul olmasından ve Muhammed b. Musa el-Fitrî'nin cerh edilmesinden dolayı zayıftır. Hz. Ali'nin faziletini anlatan böyle harikulade bir rivayetin ravilerinden olan Muhammed b. Mûsâ'nin rical kitaplarında Şiî olarak tanımlanması da ilginçtir.¹⁵¹ Rivayetin senedli bir tariki olmadığı için sıhhat değerlendirmesi yapılamamaktadır.

¹⁴⁶ Yûsufefendizâde, *Mi'râciyye* (Ali Emîrî Arabî, 222), 14b.

¹⁴⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/222; Tîbî, *el-Kâşif*, 27/79; Ebû Zekeriyya Yahya en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu şahîh-i Müslim ibni Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1392/1972), 12/52; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, ed. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Dâru Hicr, 1997), 6/86.

¹⁴⁸ Ebû Muhammed Mahmûd b. Bedrûddîn el-Aynî, *'Umdetü'l-kârî şerhu şahîhi'l-Buḥârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts), 15/43.

¹⁴⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, 12/52.

¹⁵⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 24/144.

¹⁵¹ Şemsüddîn Ebû Abdullah ez-Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 8/164.

Sonuç

XVII. ve XVIII. asır Osmanlı dönemi âlimlerinden Yûsufefendizâde hadis alanında yaptığı çalışmalarla dikkat çekmiş şeyhu'l-muhaddisin ve umdetü'l-muhaddisin gibi unvanlarla anılmıştır. Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri için yazdığı şerhler yanında farklı konulara dair kaleme aldığı eserlerde de dönemin hadis anlayışını yansıtmaktadır. Bunlardan biri Hz. Peygamber'in mi'racını anlatan ve halen el yazması olarak bulunan *Mi'râciyye* adlı eserdir. Eserde mi'rac olayının tüm detayları rivayet örgüsü içinde anlatılmaktadır. Eserde çok sayıda hadise yer verilmesi ve salt hadis eseri olmayan bir kitapta hadis kullanımının irdelenmesi dönemin hadis anlayışına dair bilgiler verebilmektedir.

Eserde çok sayıda hadise yer verilmiş ancak rivayetler isnadsız olarak nakledilmiştir. Sahâbî ravisinin zikredildiği rivayet sayısı dahi çok azdır. Bununla birlikte bazen sahâbî ravinin ismi bazen de hadisin geçtiği kaynağın müellifinin ismi verilmiştir. Senedlerin sahâbî dâhil tamamen hafzedilmesi kullanılan rivayetlerin senedlerini tahlil etme imkânını ortadan kaldırmıştır. Rivayetler metin üzerinden literatür taraması yapılarak tespit edilebilmekte; hüküm tıpkı metnin ya da en yakın metnin bulunduğu kaynaktaki hadis dikkate alınarak tesis edilebilmektedir.

Müellif, *Mi'râciyye*'de kırka yakın hadis nakletmiştir. Burada müttefekun aleyh sahih hadislerin yanı sıra zayıf hatta kaynağı tespit edilemeyen rivayetler de kullanmıştır. En çok faydalandığı hadis eseri Müslim'in *Sahîh*'idir. Hadis kitaplarının yanında tarih ve siyer kaynaklarından da çokça alıntılar yapmıştır. Özellikle bir siyer kitabı olan Diyârbekrî'nin *Târîhu'l-hamîs* adlı eserinden yaptığı uzun alıntılar dikkat çekmektedir. Bu eserin mi'rac bölümü ile Yûsufefendizâde'nin *Mi'râciyye*'si karşılaştırıldığında konuların sıralanışı, olay örgüsü, kullanılan hadisler, bunların şerhleri ve tartışmalı konular hemen hemen aynıdır. Yûsufefendizâde, Diyârbekrî'den ve eserinden hiç söz etmese de bu derece benzerliğin tesadüfi olması imkânsızdır. Yûsufefendizâde'nin, Nevevî, Tîbî, İbn Hacer ve Aynî'nin şerhlerinden ve Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ından istifade ettiği görülmektedir.

Hadisleri genellikle "kâle Resûlullah (s.a.v.)", "kad verede fî hadîsin", "fî hadîsin", "fî rivayeti Mâlik b. Ebî Sa'sa", "kemâ verede fî

rivayetin", "fî rivayetin", "rivayetin", "ruviye", "kîle", "yürvâ" gibi ifadelerle serdetmektedir.

"Fî hadîsin" ya da ve "kad verede fî hadisin" gibi cezm sîgalarıyla naklettiği rivayetler genellikle muteber hadis kaynaklarında geçmektedir. "Kîle" veya "ruviye" gibi temrîz sîgalarıyla naklettiği rivayetler temel hadis kaynaklarından ziyade çoğunlukla şerhler, siyer ve tefsir kaynaklarında bulunabilmektedir. Bunun bilinçli bir tercih olması muhtemeldir.

Yûsufefendizâde'nin rivayetleri nakledeken sıklıkla taktî' yaptığı görülmekte, uzunca bir rivayetin çok kısa bir parçasını meramını anlatmak ya da görüşünü desteklemek için kullanmaktadır. Bazen de bir hadisin akabinde veya ortasında hadise ait olmayan ancak hadisten bir parça izlenimi veren açıklamalara yer vermektedir.

Müellif eserinde sahih, hasen, zayıf bazen de hiçbir hadis kaynağında bulunamayan rivayetlere yer vermiştir. Müellifin makbul hadisleri tercih etmeye özen gösterdiğine dair bir izlenim söz konusu değildir. O, daha çok olay örgüsünü tamamlayan ve fikirlerini destekleyen rivayetlere öncelik vermiştir. Bu noktada hadisçi kimliğinin gerektirdiği sahih rivayetleri kullanma özeni müellifte görülmemektedir.

Yûsufefendizâde eserinde sahih, sabit, meşhur gibi hadis kavramalarını kullanmış; sahih hadislerle vuzuha kavuşmuş bir konuda te'vil yapılamayacağını söylemiştir. O çok sayıda ravi tarafından nakledilen ve muteber kaynaklarda geçen kabul görmüş meşhur hadislerle sabit olan bir konuyu inkâr edenlerin ise fâsık ve bid'atçı olduğunu belirtir. Meşhur olamayan rivayetlerle sabit olan konuların inkârı ise fıkı gerektirmez. Burada kastettiği genel kabul görmemiş rivayetlerdir. Böylece o, meşhur olmuş ve genel kabul görmüş olan hadislerin nazari ilim ifade ettiğini de ortaya koymaktadır.

Yûsufefendizâde hadis yorumculuğundaki maharetlerini *Mi'râciyye*'de de göstermiş, ihtilafı gibi görünen hadislerin arasını rivayetleri yorumlayarak telif etmiş rivayetler arasında görüşünü destekleyen manaya göre tercih yapmıştır.

Hadis alanındaki şöhreti ve ortaya koyduğu eserlere rağmen Yûsufefendizâde hakkında yapılan akademik çalışmalar yetersizdir. Eserlerinin hâlâ el yazması olarak bulunması da bunu göstermektedir.

Yūsufefendizâde ve eserleri hakkında yapılacak çalışmaların Osmanlı dönemi hadisçiliğinin analiz edilmesine önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebûbekr. *el-Muşannef*. thk. Habibürrahman el-Âzamî. 11 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1982.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaût, Adil Mürsid. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Algül, Hüseyin. "Mi'rac ". *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. ed. İbrahim Kafi Dönmez. İstanbul: İFAV Yayınları, 1997.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Bedrüddîn. *'Umdetü'l-kârî şerhu şahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Begavî, Ebû Muhammed. *Şerhu's-sünne*. thk. Şuayb el-Arnaût. 15 Cilt. Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed. *Delâilü'n-nübüvve*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1984.
- Bezzâr, Ebûbekir Ahmed. *el-Müsned*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Zühry b. Nâsır. Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001.
- Dârimî, Ebû Abdullah Muhammed. *es-Sünen*. Riyad: Dâru'l-Muğni, 2000.
- Dehmane, el-Havedh. *Yūsuf Efendizâde Abdullah Hilmi Efendini'nin (ö. 1167/1754) "Necâhu'l-Kârî li Sahîhi'l-Buhârî" Adlı Eserinin Tahkiki (İlk Yüz Varak)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Diyârbekrî, Kâdî Hüseyin. *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefis*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as İshak es-Sicistânî. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil Karabelâ. Beyrut: Dâru'r-Risâle, 1430/2009.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali. *el-Mucem*. Faysalabad: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 1407/1986.

- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 13 Cilt. Dimeşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404.
- Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk. *Ahbâru Mekke fi kadîmi'd-dehr ve hadîs ih*. thk. Abdülmelik Abdullah. 6 Cilt. Beyrut: Dâru Hadr, 2. Basım, 1414/1993.
- Gündüz, Şinasi vd. *Dinlerde Yükseliş Motifleri ve İslam'da Miraç*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2016.
- Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed en-Neysâbûrî. *el-Müstedrek ale's-şahîhayn*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Halebî, Ebü'l-Ferec Nûrüddîn. *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-uyûn fi sîreti'l-emîni'l-memûn)*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1427/2006.
- Hanek, İbrahim. "İbn Hacer el-Heytemî'ye Nispet Edilen 'en-Ni'metü'l-Kübrâ' İle Onun Özgün 'en-Ni'metü'l-Kübrâ'sı Üzerine". *İslami İlimler Dergisi* 16/1 (Mart 2021), 133-170.
- Huseynî, Muhammed Halil. *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sâniye aşer*. 4 Cilt. Riyad: Dâru İbn Hazm, 3. Basım, 1408/1988.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *Kitâbü'l-muşannef fi'l-eḥâdîsi ve'l-âşâr*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-bârî şerhu şahîhi Buḥârî*. thk. M. Fuad Abdülbâkî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Marife, 1379.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Nüzhetu'n-nazar fi tavzihi nuḥbeti'l-fiker*. thk. Nureddin Itr. Dimeşk: Matbaatü's-Sabâh, 2000.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *el-İḥsân fi takrîbi şahîh-i İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekâ vd. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. ed. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Beyrut: Dâru Hicr, 1997.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993.
- İbn Salâh, Osman b. Abdurrahman. *Ma'rifetü envâ'i 'ulûmi'l-hadîs*. thk. Nureddin Itr. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1406/1986.

- İsbehânî, Ebü'l-Kâsım İsmail. *el-Hucce fi beyâni'l-muħicce*. thk. Muhammed b. Rebî. 2 Cilt. Riyad: Dârü'r-Râye, 1419/1999.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin Râgıb. *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kurân*. thk. Saffân Adnân ed-Dâvûdî. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1412/1991.
- Koç, Muhammed. *Yūsuf Efendizâde'nin 'Înâyetü'l-Meliki'l-Mun'im li Şerhi Sahîh-i Müslim' Adlı Eserinin Sahîh-i Müslim Mukaddimesi Bölümünün Tahkiki ve Değerlendirilmesi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aħkâmi'l-Kurân ve'l-mübeyyin limâ tezammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furqân*. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- Mahmûd Tahhân. *Teysîru mustalaħi'l-ħadîs*. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1996.
- Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman. *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Molla Gürânî, Şemseddîn Ahmed. *el-Kevserü'l-cârî ilâ riyâzi eħâdîsi'l-Buħârî*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1429/2008.
- Müslim, Ebü'l-Hasan İbnü'l-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. M. Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed. *es-Sünen (el-Müctebâ)*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Halep: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Nevevî, Ebû Zekerriyya Yahya. *el-Minhâc şerhu şahîh-i Müslim ibni Haccâc*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1392/1972.
- Oktan, Yusuf. "Yūsuf Efendizâde (1080-1167-H./1670-1735 M.) Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmine Katkısı". *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Amasya: Amasya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2017.
- Özkan, Halit. "Yūsufefendizâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- San'ânî, Muhammed b. İsmail Emir. *et-Tenvîr şerhu'l-câmi'i's-şagîr*. thk. Muhammed İshak İbrahim. 11 Cilt. Riyad: Mektebetü Dârü'l-İslâm, 2011.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Abdülmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994.

- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.
- Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn. *el-Kâşif an hakâiki's-sünen (Şerhu/Hâşiyetü Mişkâti'l-Meşâbih)*. Mekke: Mektebetü Mustafa el-Bâz, ts.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed. *eş-Şemâ ilü'n-nebeviyye*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1406/1986.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Matbaatü Mustafâ, 1375/1975.
- Tobay, Ahmet. *Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmî ve Hadîs Şerhçiliğindeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Mi'râciyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Yavuz, Salih Sabri. "Mi'râc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 132-135. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Yûsufefendizâde, Ebû Muhammed Abdullah Hilmi. *Mi'râciyye*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Arabî, 222.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 40. Basım, 2018.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Mârife, 1382/1963.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985.
- Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Muhammed. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vüücûhi't-tevîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1407/1987.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn. *Tahrîcü'l-ehâdis ve'l-âsâri'l-vâkıa fî tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemaşerî*. thk. Abdullah b. Abdurrahman es-Sa'd. 4 Cilt. Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414/1993.
- Zirikî, Hayruddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 2002.
- Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed. *Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledünniyye*. 12 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.